

Het tijdelijke met het eeuwige verwisseld, of: op de klank van de midwinterhoorn de eeuwigheid in

J.J. Voskuil

Een onderzoek naar de oorspronkelijke gevoelswaarden van het midwinterhoornblazen en enkele paasgebruiken

Aanleiding tot het schrijven van dit artikel is een boek van H.J.M. Hermans¹. Hermans is hoogleraar in de Persoonlijheidsleer aan de Universiteit in Nijmegen. Hij heeft zich in het verleden in het bijzonder beziggehouden met het verschijnsel van de faalangst en vervolgens een methode voor zelfonderzoek ontworpen die mensen leert hun ervaringen onder woorden te brengen, er bepaalde patronen van gevoelens in te onderkennen, en op grond daarvan hun eigen situatie scherper te zien. Als hulpmiddel dient daarbij een lijst met de benamingen voor 24 gevoelens (vreugde, machteloosheid, eigenwaarde, angst, geluk, zich zorgen maken, enz.), die in de loop van de jaren op haar doelmatigheid is beproefd. De ervaringen die met deze lijst op hun gevoelsinhoud worden onderzocht, zijn uiteraard individuele ervaringen. Het zou evenwel, naar de mening van de schrijver, voor het zelfonderzoek van belang zijn indien kon worden vastgesteld in hoeverre dergelijke individuele ervaringen een algemeen menselijk karakter hebben. Om nu de verhouding tussen individuele en algemeen menselijke ervaringen te onderzoeken heeft hij zestien proefpersonen op eenzelfde prikkel laten reageren, eerst door hen de bij hen opgeroepen gevoelens te laten benoemen en op hun sterkte te laten schatten, vervolgens door hen te vragen een eigen ervaring te vertellen die met die gevoelens zo nauwkeurig mogelijk overeenstemde².

¹ H.J.M. Hermans. *Folklore als ingang tot algemeen menselijke ervaringen. Gescheidenheid en eenheid tussen persoon en omgeving*. Lisse 1980, Swets & Zeitlinger B.V. VII, 104 p., 5 foto's, 9 tab.; ISBN 90-265-0329-6.

² De zestien proefpersonen waren afkomstig uit vier steden: Breda, Den Haag, Maastricht, Leeuwarden. De steden werden geselecteerd 'met het oog op een optimale spreiding in geografische, godsdiensthistorische en volkenkundige zin' (p.29). In iedere stad koos de schrijver vier mensen, telkens uit één familie, waarbij vanwege de moeilijkheidsgraad een minimumleeftijd van 16 jaar werd aangehouden en een bloedverwantschap tot en met de tweede graad (p.30). Er werden families gekozen om ook overeenkomsten binnen elke familie alsook tussen verschillende families te kunnen bestuderen en omdat 'bovendien de mogelijkheid [werd] gecreëerd om voor elke familie somscores te construeren zodat deze analyses niet al te afhankelijk worden gesteld van individuele afwijkingen' (p.30). Afgaande op de beroepsaanduiding hebben alle volwassen proefpersonen ongeveer hetzelfde sociale niveau (tabel 4).

Bij de keuze van die prikkel heeft hij zich laten leiden, zoals hijzelf zegt, door zijn 'persoonlijke betrokkenheid bij enige folkloristische gebruiken' (p.4). Hij koos de klank van de midwinterhoorn en de melodie van een door een Twents kinderkoor gezongen paasliedje. De uitkomst was een opvallende mate van overeenstemming tussen de reacties van de verschillende proefpersonen, zowel in hun aandoening van de opgeroepen gevoelens als in het grondpatroon van de daarmee weer in verband gebrachte eigen ervaringen.

Er zou geen aanleiding zijn om aan het bovenomschreven experiment in dit tijdschrift aandacht te besteden als de schrijver de door hem gebruikte prikkels als een toevallig uitgangspunt had beschouwd. Dat is niet het geval. Hij verwacht bij het begin van het onderzoek dat klank en melodie gelijksoortige associaties zullen oproepen omdat ze zelf ook uitdrukking geven aan algemeen menselijke gevoelens³. Die verwachting acht hij bevestigd door de uitkomst. Dat raakt ons vak wel – en in het hart, zoals ik hoop duidelijk te maken.

De theoretische uitgangspunten van het onderzoek

In zijn inleiding schrijft Hermans dat hij de midwinterhoornklank en het paaslied als uitgangspunt heeft gekozen omdat hij getroffen werd 'door de duurzaamheid van de vaak eeuwenoude tradities'⁴. De veronderstelling dat hij in dit geval met eeuwenoude tradities te maken heeft, ontleent hij voornamelijk aan de geschriften van E. Jans, K. ter Laan, H. van Lennep, W.H. Thijsse en D.J. van der Ven (hardnekkig gespeld als Van *de* Ven). In die geschriften worden het midwinterhoornblazen en verschillende paasgebruiken beschreven als herinneringen aan voorchristelijke rituelen: het midwinterhoornblazen als een overgangsrite waarin de boze geesten die het nieuwe leven bedreigen worden bezworen, de paasgebruiken als vruchtbaarheidsrituelen die de kracht van dat nieuwe leven moeten versterken en doorgeven. Vertaald in de benamingen van de gevoelens die voorkomen op zijn standaardlijst komt dat volgens Hermans neer op angst, machteloosheid en eenzaamheid voor het midwinterhoornblazen en vreugde, geluk, genieten en saamhorigheid

³ p.2: 'Daarbij wordt ervan uitgegaan dat in de midwinterhoornklank en in het paaslied betekenissen geconcentreerd liggen die ontleend zijn aan de gebruiken waarvan ze als representant beschouwd kunnen worden. Nagegaan wordt in hoeverre de twee muziekfragmenten bij de luisteraar iets oproepen dat overeenkomst vertoont met de betekenissen die in de folkloristische literatuur aan beide tradities worden toegekend'.

⁴ p.4: 'Ik werd getroffen door de duurzaamheid van de vaak eeuwenoude tradities en tegelijk door de directheid en frisheid van hun uitdrukingskracht. Ook kwam ik onder de indruk van de solidariteit die de mensen in hun gebruiken aan de dag leggen. Het verlangen naar soortgelijke ervaringen in het leven van onze tijd gaf me de stimulans om samen met een aantal mensen op zoek te gaan naar ervaringen die 'verwantschap vertonen met dat wat in folkloristische gebruiken tot uitdrukking wordt gebracht.'

voor de paasgebruiken. Aangezien die combinaties hem toch niet helemaal bevredigden, voegde hij daar speciaal voor dit onderzoek nog zes gevoelens aan toe, drie 'typische hoorngewoelens' (verlangen, dreiging, melancholie) en drie 'typische paasgevoelens' (blijheid, vrolijkheid, opgewektheid), die willekeurig tussen de standaardgevoelens werden verspreid (p. 31-32).

Bij eerste lezing was het mij niet duidelijk waarom Hermans bij het bepalen van de gevoelsinhoud van het midwinterhoornblazen en de paasgebruiken is afgegaan op de interpretaties die daaraan in de literatuur worden gegeven. Zelfs als men bereid is aan te nemen dat genoemde gebruiken een voor-christelijke oorsprong hebben, lijkt het toch meer voor de hand te liggen om na te gaan wat daarvan bij de huidige traditiedragers is overgebleven. Hij legt in zijn boek van dit opvallend negeren van de traditiedragers geen rekenschap af. Uit een gesprek met Adriaan Buter, dat na de publicatie gevoerd werd, blijkt echter dat hij wel overwogen heeft om hen in zijn onderzoek te betrekken. Pas toen een poging in die richting niet het gewenste resultaat opleverde, is hij overgeschakeld op neutrale proefpersonen die met elkaar gemeen hebben dat ze de huidige gebruiken juist niet kennen⁵. Omdat hij van deze fase in zijn onderzoek in zijn boek geen verantwoording aflegt, is het niet zonder meer duidelijk hoe hij die omschakeling voor zichzelf verantwoord heeft. Als men zijn gedachtengang uit losse opmerkingen tracht te reconstrueren, wordt ze echter wel duidelijk en blijkt er zelfs een zekere (zij het merkwaardige) logica in te zitten. Omdat die tekenend is voor zijn wijze van werken en voor een goed begrip van het geheel van wezenlijk belang, wil ik proberen haar weer te geven.

Het gaat Hermans om de algemeen menselijke componenten van individuele ervaringen (onder meer p.70). Die algemeen menselijke componenten zijn, naar zijn mening, bij uitstek aanwezig in wat men ook wel archaische, religieuze of existentiële ervaringen noemt (p.64-67). Door de rationalisering van het denken zijn ze evenwel in onze cultuur niet zo gemakkelijk te herkennen als in primitieve culturen waar ze het leven overheersten. Het midwinterhoornblazen en de paasgebruiken zijn in die zienswijze voorbeelden van gebruiken die zich in zulke primitieve, in dit geval voor-christelijke culturen, ontwikkeld hebben als antwoord op dergelijke existentiële ervaringen. Zij zijn ieder voor zich echter maar één antwoord. Het midwinterhoornblazen bijvoorbeeld heeft een duidelijke

⁵ 'Buter, *Midwinterhoorn* (1980) in een gesprek met Hermans: 'Pogingen om ter plaatse de psychologie aan de folklore te koppelen, faalden helaas. 'Gerard bracht mij [d.i. Hermans] bij een bejaarde blazer. Toen ik deze vroeg, welke gevoelens hij bij het blazen onderging, kon de man die niet aangeven. Gevraagd naar de betekenis van het gebruik gaf hij het geijkte antwoord: de aankondiging van Christus' geboorte. Ik begreep, dat de Twenten zelf wat de achtergronden van dit midwintergebruik betreft, "vooringenomen" zijn door de kerstening ervan'.

lijke ruimtelijke begrenzing. Het algemeen menselijke steekt dus niet in het midwinterhoornblazen als zodanig maar in dat wat het gemeen heeft met verwante primitieve gebruiken. Hij noemt in dit verband een aantal hoorngebruiken die de klank met het midwinterhoornblazen gemeen hebben en waaraan soms ook een afwerende functie wordt toegeschreven (de alpenhoorn, de sjofar, de schelptrompetten op Madagascar, de ranasnaga in India, enz. p.12-14), en een aantal afweergebruiken die op het punt van de rituele functie en soms ook in de voortgebrachte geluiden enige overeenkomst vertonen (zoals het Friese St. Thomasluiden, p.14). Dat het daarbij niet altijd eenvoudig is het algemene van het bijzondere te scheiden, bewijzen zijn voorbeelden van de met de midwinterhoorn verwante primitieve hoorns waaraan in de literatuur die hij tot richtsnoer heeft gekozen juist een rol in een vruchtbaarheidsritueel of een signaal-functie wordt toegewezen (de hoorns op rotstekeningen in het Zweedse Kalleby, de Scandinavische hyrdelur, de Groningse lodhoorn, de meihorn uit Valkenburg, vgl. pp.9, 14). Een bijkomende complicatie is dat de voor-christelijke gebruiken waarom het hier zou gaan niet onberoerd zijn gelaten door veranderingen in de cultuur. Hermans gaat daar alleen terloops op in, maar uit zijn opmerkingen dat de kerstening de gebruiken hier en daar een enigszins plechtstatig karakter heeft gegeven (p.25) en dat hij de klank van de midwinterhoorn met opzet heeft laten horen aan mensen die het gebruik niet kennen 'om het onderzoek niet bij voorbaat afhankelijk te stellen van het kerstenings- en kenniseffect' (p.29) blijkt dat hij er wel rekening mee tracht te houden. De laatste opmerking laat bovendien zien dat hij, net als bij de ruimtelijke varianten, scheiding heeft trachten te maken tussen het algemene en het bijzondere, of in dit geval tussen dat wat van alle tijden is en dat wat eigen is aan de toevallige historische situatie. Vanuit die logica zijn degenen die het gebruik nog in stand houden niet de beste proefpersonen omdat ze wél door het 'kerstenings-en kenniseffect' gehinderd worden bij het bepalen van hun gevoelens, of met andere woorden omdat de regionale en door de historische situatie bepaalde eigenaardigheden van het gebruik zich te veel op de voorgrond dringen. Het verklaart waarom hij zich ten doel stelde na te gaan of de klank van de midwinterhoorn geplaatst *in een andere context* haar specifieke gevoelsmatige betekenissen behoudt (p.76). Niet de confrontatie van zijn proefpersonen met het gebruik zelf, maar een zo zorgvuldig mogelijke uitschakeling van de feitelijke omstandigheden waaronder het midwinterhoornblazen en de paasgebruiken op het ogenblik plaatshebben, moest in zijn zienswijze de proef op de som leveren voor de juistheid van zijn veronderstelling dat er in het gebruik algemeen menselijke componenten aanwezig zijn. Is dat het geval dan zou dat blijken uit de overeenkomst tussen de reacties van een willekeurige onbevooroordeelde groep personen, die alleen met dat ene element geconfronteerd worden, en de veronderstelde oorspronkelijke functie.

De vraag die overblijft is welk element men moet isoleren. Uit de opmerking dat de kerstening aan de gebruiken hier en daar een plechtig karakter heeft gegeven maar dat de oorspronkelijke heidense 'esprit' vaak op onverwachte momenten in kleine details maar onmiskenbaar doorbreekt (p. 29), zou de lezer kunnen afleiden dat de schrijver denkt aan zeer concrete elementen van het gebruik, die tussen de middelpuntzoekende krachten van het regionalisme en in de storm van de geschiedenis ongeschonden zijn gebleven. Die indruk wordt versterkt door de keuze van de klank van de midwinterhoorn en de nadruk waarmee de proefpersonen wordt verzocht op de klank en niet op de melodie te letten (p.32), ongetwijfeld omdat de melodie (zoals hij eerder heeft uiteengezet) allerlei locale en zelfs familiale karaktertrekken vertoont (p.6). Hij motiveert de keuze van de klank met de opmerking dat de klank van de hoorn zich voor de primitieve mens bij uitstek moet hebben geleend om boze geesten af te weren omdat hij iets onmenselijks heeft (p.9-10, 13-14). Wanneer de lezer daaruit echter de conclusie trekt dat het erom gaat onder alle omstandigheden naar dergelijke constante elementen in een gebruik te zoeken, dan blijkt die conclusie voorbarig. Als vertegenwoordiger van de paasgebruiken kiest de schrijver een paasliedje dat niet meer dan enkele jaren oud is, nooit deel heeft uitgemaakt van enig paasgebruik, waarin alleen in de tekst sprake is van het paasvuur, maar juist op de tekst mogen de proefpersonen niet letten (p.52). Het argument voor deze keuze is dat lied en melodie afkomstig zijn van een Twentse dichter en een Twentse componist en dat zij, naar zichzelf hebben meegedeeld, uitdrukking hebben willen geven aan 'het Twentse paasgebeuren zoals dat bij het volk leeft' (p.28). Het enige wat deze paasmelodie met de midwinterhoornklank gemeen heeft is dat ze (zij het op een totaal andere wijze) verband houdt met een complex van gebruiken die naar de mening van Hermans duurzaam en eeuwenoud zijn. Daarmee is overigens niet gezegd dat het bestaan van een dergelijk verband op zichzelf een garantie is dat zo'n element de algemeen menselijke gevoelens bevat die voor die gebruiken kenmerkend zijn. Hermans sluit bijvoorbeeld niet uit dat een andere paasmelodie geheel andere gevoelens kan opwekken, zonder duidelijk te maken of de verklaring in dat geval gezocht moet worden in een andere interpretatie van de gebruiken door de componist en of de intuïtie van de onderzoeker ook nog een beslissende rol speelt bij de keuze. Het betekent wel dat de uitverkoren elementen hun bijzondere lading van die gebruiken ontvingen. In het geval van de paasmelodie is dat in dit geval gebeurd door tussenkomst van de componist, die zijn indrukken vertaald heeft in een melodie. De hoornklank ontleent zijn lading direct aan het midwinterhoornblazen zelf. Dat verband is zo dwingend dat eenzelfde hoornklank in een andere context een geheel andere gevoelswaarde kan hebben. Men denke aan het gebruik van dezelfde of gelijksoortige hoorns voor het

geven van signalen of in andere situaties, zoals hiervoor al werd aangestipt. Om die reden is het verrassend dat Hermans de hoornklank en de paasmelodie in zijn experiment juist van hun context isoleert. Zijn redenering is op dit punt dezelfde als bij de keuze van zijn proefpersonen: De betreffende elementen ontlenen hun lading weliswaar aan een concreet gebruik, maar dat gebruik is een locale en historische variant van wat men voor het gemak het oergebruik zou kunnen noemen. Door ze nu weer uit die concrete context te lichten, ontdoet men ze van de bijzonderheden die alleen voor die situatie gelden en houdt men het algemeen menselijke over⁶. De uitslag van zijn onderzoek lijkt hem in die redenering gelijk te geven. De gevoelens die vooral door de hoornklank worden opgewekt (eenzaamheid, verlangen, dreiging, neerslachtigheid, angst, gespannenheid, melancholie, machteloosheid en in mindere mate rust, eigenwaarde, warmte, energie, en saamhorigheid) stemmen overeen met de gevoelens die volgens zijn analyse achter het midwinterhoornblazen schuilgaan, de gevoelens opgeroepen door het paasliedje (vrijheid, vrolijkheid, vreugde, opgewektheid, blijheid, genieten, geluk) met die welke in de interpretatie van de paasgebruiken besloten liggen. De individuele ervaringen die de proefpersonen met deze gevoelens min of meer spontaan verbinden, wijzen naar zijn mening voor een hoog percentage in dezelfde richting.

Twee critieke punten in het betoog

Ik wil niet langer verhelten dat ik wat ik hiervoor heb weergegeven geweldige onzin vind en dat het mij de grootste moeite heeft gekost om het zo nauwgezet mogelijk en vooral neutraal samen te vatten. Daarbij zou ik het kunnen laten, als deze manier van denken geen steun vond in

⁶ p.52-53: 'Ook bij andere onderdelen van de studie kan twijfel rijzen over de mate waarin vooronderstellingen gerechtvaardigd zijn. Zo is er de selectie van de muziekfragmenten waarvan men zich kan afvragen in hoeverre ze representatief zijn voor de culturele situatie waarvan ze afkomstig zijn. Is hier het gevaar van willekeurige selectie niet groot? Het lijkt immers zeer wel mogelijk om uit een groot aantal hoorninstrumenten en daarop gespeelde melodieën fragmenten te vinden die voor de meeste Nederlanders aanleiding zouden zijn tot het ervaren van vreugde, etc. . . . Evenzeer lijkt het mogelijk om een paaslied te vinden waarin door de meeste Nederlanders melancholie, verlangen, angst, etc. ervaren wordt. Een dergelijke objectie zou gerechtvaardigd zijn als de onderzoeker uitspraken zou doen die pretenderen dat de midwinterhoorn representatief is voor een *klasse* of categorie van hoorninstrumenten of als hij het paaslied zou beschouwen als representatief voor een klasse of categorie van paasliederen. Het ligt echter anders als de onderzoeker de midwinterhoorn bestudeert in het licht van de cultuur waarvan deze een product is. Het gaat dan niet om uitspraken over een abstracte reeks van hoorninstrumenten of paasliederen, maar om de midwinterhoorn als muzikale expressie van een specifiek ritueel in een bepaalde streek. Het instrument of het lied wordt gezien in het licht van de *context* waarin het voorkomt. Een volgende stap is na te gaan of de ervaringswijze die als specifiek voor de midwinterhoorn verschijnt, behouden blijft als men het instrument uit zijn context haalt en aanbiedt aan luisteraars die zich in een andere situatie bevinden. De vraag is nu: blijft de ervaringswijze van het instrument gelijk als het in andere contexten wordt geplaatst? Indien dit het geval is, is er sprake van transsituatiele consistentie.'

de geschriften van het soort volkskundigen dat Hermans als leidlieden heeft gekozen. In die geschriften is alles mogelijk. Elke critiek op gebrek aan logica wordt afgewezen met een beroep op de intuïtie. Intuïtieve afkeer wordt verworpen omdat ze besmet zou zijn door de logica. Het is dezelfde manier van gevoelsmatig denken die men ook aantreft bij astrologen, kabbalisten, aanhangers van Jung en in het algemeen bij die religieuze denkers die de ziel en de kosmos als hun persoonlijk jachtterrein beschouwen en zich daarin aan geen enkele regel gebonden wensen te zien. Het is het catch-as-catch-can in de wetenschap. Het enige wat je kunt doen, met de zekerheid dat dat volstrekt zinloos is, is nog eens herhalen dat je tot de mensen behoort die aan dat spel niet het minste plezier beleven en de punten aan te wijzen waar het volgens je eigen opvattingen van een verantwoord gebruik van feiten en bronnen over de schreef gaat. Daarbij zal in het bijzonder aandacht moeten worden besteed aan twee critieke punten in het betoog: (1) de vooronderstelling, op grond van de genoemde volkskundige literatuur, dat we in deze gevallen met voor-christelijke gebruiken te maken hebben en dat de oorspronkelijke gevoelswaarde in essentie tot op de huidige dag bewaard is gebleven, en (2) het recht om die gebruiken te reduceren tot één aspect en dat uit zijn context te lichten. Aan deze twee punten wijdt Hermans een afzonderlijke paragraaf, die grotendeels gebaseerd zou zijn op de kritische kanttekeningen van twee lezers van de eerste versie van zijn geschrift. Hun bezwaren tracht hij daarin te weerleggen (p.50-55). Wat het eerste punt betreft: Hij geeft toe dat er voor de interpretaties waarop zijn studie berust weinig onderzoek schijnt te zijn gedaan. Hij meent echter dat er twee redenen zijn om er niettemin vertrouwen aan te hechten. De eerste is dat de betreffende auteurs zich jarenlang in de gebruiken verdiept hebben en daarbij zoveel mogelijk aspecten van de tradities in hun interpretaties hebben betrokken. Dat zou bijvoorbeeld blijken uit het feit dat die interpretaties onomkeerbaar zijn. Gaat men ervan uit dat de paasgebruiken geen vruchtbaarheids- maar afweerrituelen zijn en het midwinterhoornblazen geen afweer- maar een vruchtbaarheidsritueel, dan loopt men in verschillende van die aspecten vast. De tweede reden is dat er een opvallende mate van overeenkomst is tussen de interpretaties van de verschillende auteurs. Dat geeft ze, in de ogen van Hermans, op zijn minst waarde als afspiegeling van de tijdgeest. Het kom mij voor dat het eerste argument geen hout snijdt (onzin blijft onzin, ook als je hem op zijn kop zet) en dat het tweede een drogreden is omdat de betreffende auteurs (zoals hierna zal blijken) elkaar en elkaars voorbeelden voortdurend overschrijven zonder zich bar veel om de werkelijkheid te bekommeren. Dat dat op zichzelf een interessant tijdverschijnsel is, kan ik volgen. Alleen weet dan langzamerhand niemand meer welke gevoelens wie bezielen bij het horen van welke hoornklank dan ook. Omdat dit negeren van de werkelijkheid ten

behoefte van een gewenste interpretatie de volkskundige literatuur gedurende vele tientallen jaren vergiftigd heeft en de laatste tijd, als ik het goed zie, buiten de volkskunde weer aan populariteit wint, zal ik er uitvoeriger op ingaan dan op het tweede critieke punt in het betoog, dat daarna ter sprake komt. Ik beperk me daarbij tot de geschiedenis van het midwinterhoornblazen, of liever van het blazen op hoorns in de kersttijd aan weerszijden van onze oostgrens, omdat dat gebruik in de studie van Hermans centraal staat. Wat me interesseert zijn drie zaken: wat is er precies over het midwinterhoornblazen bekend, welke gevoelswaarde heeft het voor de mensen die er bij betrokken zijn (geweest) in de loop van zijn geschiedenis voorzover dat uit die feiten valt af te leiden en hoe worden de feiten gebruikt in de literatuur waaraan Hermans zijn interpretatie ontleent. De onderliggende gedachte is dat men aan het voortbestaan van de gevoelens waaruit het gebruik is voortgekomen alleen kan denken als het geestelijk klimaat waarin dat gebruik optreedt in de loop van de geschiedenis in essentie onveranderd is gebleven.

1. De historische feiten: Het kerstblazen in Münsterland in de achttiende eeuw

Afgezien van een vermelding uit 1485, waarvan de precieze tekst mij niet bekend is⁷, is het oudste gegeven over het midwinterhoornblazen uit 1655. Een missiepater uit Eemsland, die tijdelijk in Bawinkel gestationeerd is nadat de protestanten in het graafschap Lingen de macht hebben overgenomen, merkt op dat de katholieke bevolking de kerstnacht viert met herdersliederen, volksrijmen, hoornblazen en dergelijke 'symbolische merkwaardigheden'. Dat trekt veel mensen, maar erg stichtelijk vindt hij het niet⁸. Aan die kritische houding van de geestelijkheid danken wij een aantal gegevens uit de achttiende en enkele uit de negentiende eeuw, die samen enigszins een beeld geven van de gevoelswaarde van het midwinterhoornblazen in die tijd⁹. In 1701 wordt het in Haselünne verboden. Als reden wordt opgegeven dat de jongelui met allerlei hoorns rond en zelfs in de kerk zo'n onmogelijk en afschuwelijk lawaai maken, dat de kerkdienst volledig verstoord wordt¹⁰. Die klacht schijnt van meer zijden te zijn gekomen, want de bisschop van Münster vaardigt kort voor zijn dood in 1706 een algemeen verbod uit¹¹. Weliswaar trekt zijn

⁷ Zender, *Die kulturelle Stellung Westfalens* (1965), 24.

⁸ Diepenbrock, *Geschichte* (1885), 379-380.

⁹ Een goed overzicht van de historische gegevens bij Brockpähler, *Signalhorn* (1978), 48-67.

¹⁰ Brockpähler, *Hirtenstücke* (1977), 69.

¹¹ Kohlmann, *Das Adventblasen* (1968), 121.

opvolger dat weer in, nadat hij in zijn slot een demonstratie heeft bijgewoond en tot de overtuiging is gebracht dat het een christelijk en vroom gebruik is¹², maar het verzet van de geestelijkheid blijft voortduren. In een visitatierapport uit 1712 neemt de bisschoppelijke ambtenaar een passage op over de onregelmatigheden ('von närrischen Leuten verübt') in de kerstnacht. Het heeft hem geërgerd dat schaapherders en opgeschoten jeugd uit de heffe des volks in sommige plaatsen in de districten Meppen en Cloppenburg meteen na de kerstpreek met hun zelfgemaakte hoorns zo'n lawaai maken dat fatsoenlijke lieden (onder wie de protestanten en katholieken in het naburige Lingen) er aanstoot aan nemen en de dienst gaan mijden. Om die reden heeft de wijbisschop het gebruik vanaf de kansel verboden en heeft de pastoor van Sögel vervolgens in diens aanwezigheid de hoorns uit de kerk verwijderd. De visitator vindt dat prachtig. Dat wereldlijke ambtenaren in deze kwestie aan de kant van het volk zijn gaan staan, valt bij hem slecht. Hij vindt dat ze zich niet met godsdienstige zaken hebben te bemoeien en houdt hen voor dat de bisschop zelf gezegd heeft dat er niet de minste harmonie in dat blazen zit, en de bisschop hoorde het dan nog op zijn slotplein en niet eens in een kerkgebouw¹³. Mogelijk heeft hij met die wereldlijke ambtenaren alleen enkele lagere, plaatselijke ambtenaren op het oog, want in 1766 roept de pastoor van Steinfeld in een dergelijke situatie juist de hulp van de Drost in. Hij schrijft dat hij tot nu toe oogluikend heeft toegestaan dat schaapherders en andere jongens voor en na de kerstdienst met hoornen en fluiten zogenaamde herdersmuziek maken, maar dat het langzamerhand zo'n bende is geworden, ook onder de dienst, dat de geestelijken en de gemeente er door gehinderd worden. Daarom verzoekt hij de Drost om een en ander uitdrukkelijk te verbieden en de ouders voor hun kinderen verantwoordelijk te stellen. Het verzoek wordt per kerende post ingewilligd met de toevoeging dat de boeren ook verantwoordelijk zijn voor hun schaapherders en knechten¹⁴. Ondanks dergelijke verboden van hogerhand blijkt het gebruik echter een hardnekkig bestaan te hebben, in sommige dorpen tot in de negentiende eeuw. Het laatste verbod, in Hesepe bij Meppen, is zelfs pas van 1893¹⁵. De reden zal wel geweest zijn dat lang niet iedere pastoor zich geroepen voelde om zich tegen zijn parochianen af te zetten. De verboden zijn een typisch voorbeeld van de in de tweede helft van de zeventiende en in de

¹² Brockpähler, *'Hirtenstücke'* (1977), 69.

¹³ Een uitvoerige parafraze bij Vogel, *Das Adventblasen* (1954), 124-125. Het originele stuk schijnt verloren te zijn gegaan, vgl. Brockpähler, *Signalhorn* (1978), 49.

¹⁴ Kohlmann, *Das Adventblasen* (1968), 121-122.

¹⁵ Vogel, *Das Adventblasen* (1954), 124. De toenmalige vicaris schrijft daar later over dat hij druk moest uitoefenen op de oude pastoor om het gebruik vanaf de kansel te verbieden.

achttiende eeuw toenemende afstand tussen de culturele bovenlaag en het gewone volk. In die bovenlaag raakt men steeds meer bezeten van de behoefte aan orde en harmonie. Iedere wanordelijkheid wordt bestreden als onbeschaafd. Op kerkelijk niveau uit zich dat in de veroordeling van irrationele religieuze praktijken¹⁶. Maar in de kleine besloten gemeenschappen op het platteland is de voedingsbodem voor een conflict te arm. Pas als zich ook daar in de loop van de negentiende eeuw een groep van dorpsnotabelen vormt¹⁷, komt de pastoor in een positie die hem dwingt of die het hem mogelijk maakt (afhankelijk van zijn eigen instelling) om tegen dergelijke praktijken op te treden¹⁸.

De gevoelswaarde van het kerstblazen in Münsterland in de achttiende eeuw

Naar de oorsprong van dit kerstblazen kan men gissen. Het meest waarschijnlijk is de veronderstelling dat het zijn oorsprong heeft in een laat-middeleeuws kerstspel waarin het volk en in dit geval in het bijzonder de herders een actief aandeel hadden¹⁹. Dergelijke spelen leidden al vroeg tot wanordelijkheden, waarbij die in de achttiende eeuw op het Münsterse platteland verbleken²⁰. Het is natuurlijk best mogelijk dat zo'n spel oorspronkelijk weer vóór-christelijke elementen heeft bevat (tenslotte is bijna alles mogelijk als men geen gegevens heeft), maar de argumenten die daarvoor worden aangevoerd, zoals de rotstekeningen in Kalleby en het gebruik van hoornachtige instrumenten elders op de wereld, zijn zo zwak dat we het net zo goed zonder zo'n veronderstelling kunnen doen. Gesteld echter dat men haar om welke emotionele reden dan ook niet wil prijsgeven, dan is het toch wel zeker dat aan een dergelijke heidense oorsprong in de bovenomschreven situatie zelfs geen herinnering is overgebleven. Het gebruik bestaat in de achttiende eeuw bij uitstek onder de rooms-katholieke bevolking, waaruit indirect blijkt

¹⁶ Vgl. Sauer mann, *Weihnachten* (1976), 19 en meer in het algemeen Frijhoff, *Official and popular religion* (1979) (samenvatting in VB 6 (1980), 56).

¹⁷ Een beschrijving van dit proces in een Nederlands dorp bij Meurkens, *Bergeijkse notabelen* (1977), 49-66 (zie VB 6 (1980), 152).

¹⁸ Een fraai compromis vindt de pastoor van Emsbüren. Hij verordineert dat de koster een teken moet geven wanneer met blazen begonnen kan worden, In 1810 werd het tenslotte geheel verboden, vgl. Brockpähler, *Signalhorn* (1978), 50.

¹⁹ Dezelfde veronderstelling o.a. bij Sartori, *Advent* (1927), 198; Vogel, *Das Adventblasen* (1954), 126; Sauer mann, *Weihnachten* (1976), 19; Brockpähler, *Hirtenstücke* (1977), 67-68.

²⁰ Mak, *Het kerstfeest* (1948), 114, 128. Over de ontwikkeling van de lekespelen uit de liturgische kerstspelen id., pp. 116-131.

dat het een plaats gehad moet hebben in de kerkelijke liturgie²¹. De kerkelijke gezagsdragers veroordelen het niet omdat het onchristelijk, laat staan heidens, maar omdat het onbeschaafd is. Degenen die het in stand houden, behoren bovendien tot de sociaal zwakkeren en tot de opgeschoten jeugd, niet bepaald bevolkingsgroepen waaraan men zulke belangrijke taken als het verjagen van boze geesten en het waarborgen van vruchtbaarheid zal toevertrouwen. En tenslotte krijgt men ook uit de verslagen van hun optreden niet de indruk dat ze bezielde zijn door een diepe religieuze bewogenheid. Tracht men zich op grond van die verslagen voor te stellen wat hen wel bewogen kan hebben, dan lijken hun gevoelens zo vluchtig dat ze in de lijst van Hermans niet eens zijn terug te vinden. Ze laten zich gelden, ze beproeven misschien de kracht van de autoriteiten en ze weten zich tegelijk gedekt door de kracht van de traditie, die hen een alibi verschaft. Als in hun optreden bovendien nog agressiviteit tegen de volwassenen of tegen de gevestigde verhoudingen verscholen zit, dan toch wel zo zwak dat hun dorpsgenoten zich daar juist op grond van die traditie weinig van hoefden aan te trekken en dan ook in meerderheid geen reden hebben gezien om zich ondubbelzinnig achter het verbod op te stellen. Machteloosheid, eigenwaarde, minderwaardigheid, kwaadheid, energie – die ook op de lijst voorkomen – zijn daar te grote woorden voor. Van eenzaamheid, verlangen, dreiging, neerslachtigheid, angst en andere gevoelens die de proefpersonen van Hermans in de hoornklanken herkennen, valt in deze situatie in geen geval iets te bespeuren.

Het kerstblazen in de negentiende en twintigste eeuw

Een tweede groep gegevens stamt uit veel later tijd en is vanuit geheel andere gezichtspunten bijeengebracht. Een aantal berust op directe waarnemingen, een aantal (vooral uit het tweede en derde kwart van onze eeuw) uit herinneringen. Dank zij die herinneringen bestrijken ze de periode vanaf ongeveer 1850. In die periode verliest het gebruik geleidelijk zijn spankracht tot het in het begin van de jaren twintig grotendeels is verdwenen. Daarna beleeft het verschillende wedergeboorten: in Münsterland lokaal en incidenteel²², in Twente op regionaal niveau en tot tweemaal toe, de eerste keer in de jaren dertig, de tweede

²¹ Brockpähler, *Signalhorn* (1978), 77. Een ander argument is dat in de oudere gegevens (voor de eerste wereldoorlog) uitsluitend sprake is van blazen voor kerstmis en in de kerstnacht. Ook dat wijst op een liturgisch spel, zie noot 64.

²² In Lönningen was het de vicaris die de misdienaren aanmoedigde het gebruik weer op te nemen toen het verslapte. Hier werd ook het adventsblazen vanaf de toren in de jaren zestig ingevoerd. In Hopsten beijverde de spaarbank zich in de jaren zestig voor een herleving door dertig blikken hoorns te laten maken en uit te lenen. Een poging van Twentse zijde om in Bentheim geestdrift te wekken, schijnt op niets te zijn uitgelopen, vgl. Brockpähler, *Signalhorn* (1978), 55, 59, 60–61, 72.

keer na de tweede wereldoorlog. Die wedergeboorten komen in een klein aantal gevallen tot stand door de bemoeienis van een plaatselijke pastoor of kapelaan die er een aantrekkelijke religieuze traditie in ziet²³, in Twente echter vooral dank zij de activiteiten van regionalisten. Deze voelen zich aanvankelijk aangesproken door de vermeende heidense oorsprong, later meer door het regionale karakter van het gebruik, al zijn die twee aspecten nooit helemaal te scheiden. Hun inspiratie putten ze uit het werk van volkskundigen en hun popularisatoren, die in het voetspoor van Grimm en Mannhardt en onder de indruk van de beschrijvingen door etnologen van primitieve volkeren bijna een eeuw lang druk doende zijn met het bijeenvegen van rudimenten in geheel Noord- en Noordwest-Europa en met de verklaring daarvan uit een Germaanse oorsprong. Op de gevolgen daarvan voor de waarde van hun gegevens kom ik nog terug.

Het kerstblazen in Münsterland tot ca. 1920 en de gevoelswaarde voor de blazers

Het beeld dat we uit deze tweede groep gegevens krijgen van de situatie in Münsterland sluit goed aan bij dat uit de achttiende eeuw²⁴. Een enkele zegsman herinnert zich nog dat het vroeger in de kerk werd toegestaan, sommigen kennen het gebruik dat herders en opgeschoten jeugd of schooljongens in de kerstnacht toeterend naar de kerk trokken, in de meeste berichten heeft dat toeteren gedurende de gehele adventstijd plaats, gewoonlijk in de avonduren en in groepsverband. Daarbij bestaan dan weer verschillende plaatselijke varianten, zoals het treiteren van dorpsgenoten²⁵, het blazen onder hun vensters om versnaperingen²⁶, het wekken van de kerkgangers in de kerstnacht²⁷, het tegen elkaar op

²³ Zie hiervoor (noot 22). In Twente schijnt vooral de van elders afkomstige pastoor van de Mariaparochie in Almelo actief te zijn (geweest), vgl. Jans, *Het midwinterhoornblazen* (1977), 53, 54, 58. Dat in deze gevallen de religieuze traditie en een bloed-en-bodem ideologie elkaar goed verdragen, blijkt uit de oproep van Vogel, *Das Adventblasen* (1954), 126-127 om het blazen in de kerk weer in Lönningen in te voeren, opdat de Lönninger 'erschütteret fromm gestimmt, den Atem ihrer Vorfahren wieder vernähmen'.

²⁴ De hiernavolgende karakteristiek berust op het overzicht bij Brockpähler, *Signalhorn* (1978). Zij heeft daarvoor, behalve de al gepubliceerde Duitse gegevens ook de antwoorden op vragenlijst 25 (1956) van Münster gebruikt.

²⁵ Vgl. b.v. Vogel, *Das Adventblasen* (1954), 124: 'Es kommt auch vor [ca. 1860], dass die blasenden Knaben sich allerlei Mutwillen erlauben, das Horn an irgend ein Loch in der Haustür oder an eine zersprungene Fensterscheibe legen und dann mit voller Lungenkraft hineinstoszen, so dass die am Feuerherd sitzenden Bewohner erschreckt in die Höhe fahren. Doch wer Spasz versteht, wird den Ulk als Spasz hinnehmen.'

²⁶ In Mettingen en haar buurtschap Muckhorst, vgl. Brockpähler, *Signalhorn* (1978), 57-58.

²⁷ In Polle en Lodbergen, vgl. Brockpähler, *Signalhorn* (1978), 51, 55.

blazen, om het hardst of om het langst, waarbij alle mogelijke blaas-instrumenten worden gebruikt, van houten en blikken hoorns tot kapotgeslagen flessen. Zouden we het ergens mee moeten vergelijken, dan lijkt het over de grens nog het meest op de luilakviering in Amsterdam en de Zaanstreek²⁸.

Het kerstblazen in Twente tot ca. 1920 en de gevoelswaarde voor de blazers

De Twentse gegevens hebben een ander karakter. Het meest opvallende verschil is dat er hier (op één uitzondering na²⁹) nooit sprake is van blazen in de kerstnacht op weg naar de kerk. Daarmee hangt ongetwijfeld weer samen dat de Twentse blazers, in tegenstelling tot de Duitse, vrijwel zonder uitzondering op hun erf bleven, dat er in een groot aantal gevallen bij wordt vermeld dat ze boven de put bliezen, en dat er in de berichten niet gesproken wordt over herders of opgeschoten jeugd, maar over boerenjongens, de boer, de familie of meer in het algemeen over de Twentenaar³⁰. Dat suggereert een verbondenheid met de eigen grond die in het Duitse materiaal nagenoeg geheel ontbreekt. Hoewel die verbondenheid uitstekend past in de theorie waarmee de meeste bericht-

²⁸ Dat het ook buiten de kerk ergens kon wekken, bewijzen enkele incidentele politieverboden in Lönningen (1900-1910) en Hopsten, vgl. Brockpähler, *Signalhorn* (1978), 54, 59.

²⁹ Boom, *Mijne reisportefeuille* (1932), 74 noteert in 1846 in zijn reisdagboek dat men in Tubbergen tegen Kerstmis in de buurtschappen de tonen der schalmei hoort 'en als de kerstnacht dáár is, gaan deze schalmei-spelers, meest allen schaapherders, spelende op hun schalmei naar 't Huis des Heeren, om er 't 'Kindeken' in vromen ootmoed te begroeten. Na Nieuwjaar wordt deze muziek niet meer vernomen.' De uitgever (Van Deirse) tekent hierbij aan (geheel in de geest van de latere opvattingen): 'Feitelijk klinkt de Kerstboom [sic!] tot Driekoningen.' Röring, *Kerkelijk en wereldlijk Twente* (1909), 297 vermeldt iets dergelijks voor de omgeving van Coevorden: 'Daar wordt de hoorn op Kerstnacht voor 't laatst gebruikt. De verst afgelegene der dorpsgenooten begint in dien nacht den hoorn te blazen en wordt weldra vergezeld van zijn buurmakkers. Telkens, als men eene hofstede genaderd is, wordt het troepje grooter, totdat men, aan de kerk gekomen, al het jonge volkje uit de parochie bijeen heeft geblazen. Met dezelfde plechtigheid keert men, na afloop der nachtmis, naar huis, waar de hoorn zorgvuldig wordt opgeborgen om het volgend jaar in den Advent weer zijn dienst te doen.' Wie zijn bron is heb ik niet kunnen achterhalen. De uitbreiding en verplaatsing van dit gegeven naar Twente door Van Deirse en Van der Ven komt hierna ter sprake.

³⁰ Onder de ruim 30 door Brockpähler vermelde gelocaliseerde en gedateerde gegevens uit de negentiende en twintigste eeuw is maar in 3 gevallen sprake van blazen op het eigen erf (Emsland, Hambüren, Grasdorf-Uelsen), in 2 daarvan boven de put. De Nederlandse gegevens laten zich moeilijker kwantificeren omdat ze veel vager zijn en omdat lang niet altijd duidelijk is of ze zijn overgeschreven. Met enig voorbehoud kom ik eveneens op ongeveer 30 gegevens, de georganiseerde manifestaties niet meegerekend. In 24 gevallen is daarin sprake van blazen op het eigen erf (waarvan in 12 boven de put), in 4 andere kan men het bericht zo interpreteren.

gevers het gebruik benaderen³¹ en er dus alle reden is om dergelijke nuances met enige argwaan te bezien, is het toch wel aannemelijk dat er een kern van waarheid in zit. De situatie waarin het midwinterhoornblazen in de achttiende eeuw in Münsterland voorkwam, was immers een geheel andere als aan deze kant van de grens. Het houden van openbare godsdienstoefeningen was de rooms-katholieken hier verboden. Als het al oogluikend werd toegestaan, dan gebeurde dat in schuilkerken of in de openlucht met vermindering van alles wat aanstoot kon geven. Illustratief is in dit verband het verhaal van de jongen uit Saasvelt die in 1770 in de kerstnacht tijdens de mis het poortklokje luidt van de burcht waar de katholieken uit de omgeving heimelijk bijeen zijn. De Drost legt een boete op van f 140,- en verbiedt de godsdienstoefeningen totdat het geld betaald is³². In een dergelijke situatie is het gebruik van de midwinterhoorn in de kerstnacht zoals dat in die tijd in Münsterland voorkwam, uitgesloten. Als de omstandigheden met de verovering van de Republiek door de Fransen veranderen, is het zoals we zagen daar al op zijn retour. Dat maakt de invoering in de kerkdienst zelf onwaarschijnlijk en het verzwakt het motief om in de kerstnacht hoornblazend naar de kerk te trekken. De uitzondering die ik hiervoor al noemde en een voorbeeld uit Drente laten zien dat het niettemin wel voorgekomen moet zijn, te meer omdat beide gegevens een redelijk betrouwbare indruk maken³³. Als deze uitzonderingen echter ook getalsmatig representatief zijn, dan verklaren ze het veel grotere aantal gegevens waarin de kerkdienst onvermeld blijft niet. Ik zie daar een aanwijzing in dat het midwinterhoornblazen ook in Twente in de achttiende eeuw bekend is geweest, maar in een andere vorm. De blazers bleven op hun erf of het erf van hun boer. Ze werden gedekt door de duisternis. Alleen het geluid van hun hoorns, versterkt door de put, was in de hele buurtschap te horen. In die situatie moet de klank van de hoorn een andere gevoelswaarde hebben gehad, ook voor de volwassenen, als in het gebied aan de andere kant van de grens. Hij bevestigde de eigen religieuze identiteit en hij zal veel sterker dan in

³¹ Vgl. b.v. Elderink, *In de middeweenterdage* (1934), 2: 't Mooist heurt et zik an in 'n doonkeren oavend, as de jong steet te bloazen boaven de putte en doar van wiedten nen aandere op aantwoordt, aaltjed umschichtig. Dan geet et der um, wel van eer beiden et leste woord krig. Mangs hölt zonnen jong zik 'n uur of wat stille en as hee meent, dat now eindliks allens deep in de röst is, geet hee nog ènmoal noa boeten en blös vuur et leste. Boaven em floonkert de steerne. Zóó hebt dee eigenste steerne efloonkert hoonderden joaren eelen, doo hier 'n vuurvader stun en zien hoorn blös boaven de putte op dit zölfde erva, dat em en zien noakroost 'n naam gaf. Misschiéen was doo et Christengeloove 'n ni-j geloof in oons laand. Zukke broeken zeent oalder as meinschengedènkens! Já, wel zal zeggen of de boer, dee in ne Twènter maarke et eerst et middeweenterhoorn hef ebloazen, nig met dat hoorn noa de heidensche goden reup, woar zee in dezölfde joarstied eer groote joelfeest vuur vierden.'

³² Oomes, *Twente* (1935), 133-134.

³³ Zie noot 29.

Münsterland associaties met het naderende kerstfeest hebben opgeroepen³⁴. Het in het begin van deze eeuw opgetekende verhaal over het gebruik van de midwinterhoorn om de mensen in de schuilkerken te waarschuwen als de Drost uitreed, laat zien hoe diep de associatie met het verzet tegen de gemeenschappelijke vijand geweest moet zijn³⁵. Dat de hoorn daardoor ook zelf een emotionele betekenis kreeg, blijkt uit een mededeling van Van Deinse dat de midwinterhoorns door Twentse bedevaartgangers soms worden meegenomen naar Kevelaar, een gebruik waarvoor evenmin Duitse parallellen zijn aan te wijzen³⁶. De enige malen herhaalde opmerking dat blazen buiten de kersttijd als heiligschennis werd beschouwd kan men hier met enige voorzichtigheid (omdat ze wel heel mooi in de theorie over de Germaanse herkomst past) aan

³⁴ Bijzondere aandacht vraagt een gegeven uit 1815 uit Kotten, een buurtschap van Winterswijk, tevens het oudste Nederlandse gegeven waarover we beschikken. Het is afkomstig uit een proces-verbaal dat zich bevindt in het Gemeente-archief van Winterswijk. Een landbouwer uit Kotten wordt ervan beschuldigd hoornsignalen te hebben gegeven om stropers te waarschuwen voor de komst van kommiezen. De burgemeester onderhoudt hem en zijn zoon over hun gedrag bij hun arrestatie en vraagt tenslotte ook wat voor hoorn dat was. Ze antwoorden dat het een 'Middewinters Horen' genoemd wordt. De zaak heeft een vervolg omdat de Gouverneur van Gelderland naar aanleiding van meer van zulke klachten overweegt om het blazen op hoorns in de grensstreek te verbieden en wil weten of ze misschien nog voor andere doeleinden worden gebruikt. De burgemeester ondervraagt daarop een zestal landbouwers uit het grensgebied en verneemt dat men inderdaad van hoorns gebruik maakt om het werkvolk bijeen te roepen en 'dat wel vijf à zes weken voor kerstmis en speciaal op dien avond en nacht er veel wordt opgeblazen; doch waar dit zijn oorsprong heeft is comparanten onbekend.' (Een samenvatting van de stukken bij Krosenbrink, *Kwestie* (1962), herdrukt in zijn *Uit de historie* (1968), 202-205. Krosenbrink vermeldt in zijn samenvatting overigens ten onrechte dat de beide landbouwers hun beklag doen en dat er voor dit kerstblazen speciale hoorns werden gebruikt). Het gegeven is van belang omdat Winterswijk, in tegenstelling tot Twente, een overwegend protestantse gemeente is. Het zou van belang zijn na te gaan of de genoemde landbouwers lidmaat waren van de Hervormde Kerk. Indien dat het geval is, zou dat er op kunnen wijzen dat ook in de protestantse gebieden bij de grens de traditie van het kerstblazen na de Hervorming incidenteel bewaard was gebleven. Dat het daar vervolgens verdwenen is, zou dan verklaard moeten worden uit de omstandigheid dat het in dit geval niet tevens diende om de eigen identiteit te bevestigen, waardoor het minder kracht had. De onbekendheid van de burgemeester met het gebruik en het feit dat de landbouwers geen religieuze verklaring gaven, ondersteunt die veronderstelling. - Over de betekenis van tradities in het bijzonder in de achttiende eeuw voor de bevestiging van de eigen religieuze identiteit Frijhoff, *Problèmes* (1979) en *La coexistence confessionnelle* (1979) (zie VB 6 (1980), 189-190).

³⁵ Elderink, *In de middeweenterdage* (1934), 2-3. Als bron noemt ze een klokkenmaker. Het verhaal is nadien herhaaldelijk naverteld, al dan niet met bronvermelding. De verhalen over het blazen op de hoorn in de tweede w.o. om de burenen te waarschuwen voor controleurs of voor Duitsers, zouden hierop wel eens geïnspireerd kunnen zijn, vgl. Jans, *Het midwinterhoornblazen* (1977), 53 (controleurs), en *Oude tijd herleeft* (1971) (Duitsers).

³⁶ Van Deinse, *Uit het land* (1922), 46. Hoe Van Deinse aan deze informatie komt, is niet duidelijk en evenmin wanneer hij haar voor het eerst gepubliceerd heeft. (Zijn boek is een gewijzigde herdruk van een reeks artikelen die hij in het eerste kwart van de eeuw in Tubantia schreef). Het lijkt me evenwel niet onwaarschijnlijk dat hij haar van Cato Elderink heeft. Zij wordt in het voorwoord door Van Deinse in het bijzonder bedankt voor haar hulp. Zie ook hierna, noot 48.

toevoegen³⁷. Want juist dit mengsel van gevoelens van saamhorigheid en verzet, van religiositeit en van het bewustzijn van een eigen identiteit, die in de achttiende en de negentiende eeuw in Twente door de midwinterhoorn werden opgeroepen, is als aanknopingspunt gebruikt voor de toepassing van de theorie en voor de herleving van het gebruik voor en na de tweede wereldoorlog.

Het midwinterhoornblazen in Twente tussen de beide wereldoorlogen: de betekenis en werkwijze van D.J. van der Ven

Men doet niemand tekort met de stelling dat de wedergeboorte van het midwinterhoornblazen begint als D.J. van der Ven zich met de folklore gaat bemoeien³⁸. In de door hem georganiseerde grote folkloristische optocht, die in het kader van het in die week gehouden Vaderlandsch Historisch Volksfeest op 4 september 1919 van het Openluchtmuseum in Arnhem naar het terrein van de voetbalvereniging Vitesse trekt, rijdt als groep 36 een wagen mee waarop twee stenen putten van bordkarton en een putgalg, en drie met imitatiesnieuw bedekte boompjes zijn geplaatst. Bij de putgalg staan drie in Twentse boerenkleding gestoken mannen. Twee van die mannen doen niets. Zij zijn blijkens het onderschrift bij de foto waarop het tafereel is vastgelegd hoenderkremers uit Enter. De derde man blaast de midwinterhoorn³⁹. Het programma vermeldt dat dit gebruik nog in 'sommige afgelegen Twentsche dorpjes bestaat [. . .] in den adventstijd, vooral in den nacht van St. Thomas (21 December).' Het wordt omschreven als 'een uiting van angst en 'n handeling tot zelfbehoud', oorspronkelijk bedoeld om de boze machten angst aan te jagen en later gekerstend tot 'een eerbiedige aankondiging van Christus'

³⁷ De eerste keer in een bericht van Frerichs, *Oet Boâne* (1902) in Driem. Bl.: 'In December wordt op de verspreid liggende boerderijen het komende feest aangekondigd door geblaas op den zoogenaamden 'Midwinterhoorn'. [. . .] het schijnt heiligschennis, van dit muziekinstrument op een anderen tijd des jaars gebruik te maken.' Iets dergelijks bij Van Deinse, *Uit het land* (1922), 46: 'Het blazen op anderen tijd dan met Kerstmis wordt als ontwijding beschouwd.' Daarna wordt het regelmatig ook door anderen overgenomen.

³⁸ Van der Ven begint zijn journalistieke loopbaan met een reeks publicaties over de natuur. In 1918 wordt die reeks afgesloten met *Ken ons land en heb het lief*. Voor 1918 schrijft hij incidenteel wel eens over folklore, daarna vrijwel uitsluitend, zie Van der Ven-ten Benschel, *Dirk Jan van der Ven* (1978). – Van voor 1918 zijn mij slechts een zestal berichten uit ons land over het midwinterhoornblazen bekend: de archiefstukken uit 1815 (noot 34); Boom, *Mijne reisportefeuille* (1846) (zie noot 29); Geerdink, *Eenige bijdragen* (1895); 509 Frerichs, *Oet Boâne* (1902) (noot 37); Potasse, *Muddewinter* (1902) en Röring, *Kerkelijk en wereldlijk Twente* (1909), 297 (zie noot 29). Het zijn zonder uitzondering korte notities, niet meer dan enkele regels. Van der Ven heeft de laatste drie ongetwijfeld gekend. Ook van het wat grotere getal Duitse gegevens (zie voor een overzicht de publicaties van Brockpähler en Kohlmann) moet hij er enkele onder ogen hebben gehad blijkens de inhoud van zijn eigen beschrijvingen.

³⁹ Van der Ven, *Neerlands volksleven* (1920), 138 (afb. 314).

geboorte'⁴⁰. Het jaar daarop verschijnt een nadere toelichting in boekvorm onder de titel *Neerlands volksleven*. De opmerking over St. Thomas is weggelaten. Over de verspreiding zegt de schrijver nu dat het midwinterblazen een gebruik is 'dat de echte Tukker niet zoo spoedig zal verwaarloozen', daarbij in het midden latend wat een echte Tukker is. Aan de verklaring uit angst voegt hij een tweede toe die erop neerkomt dat het blazen boven een put een rudiment is van een vruchtbaarheidscultus⁴¹. Hij beschrijft de midwinterhoorn en neemt afstand van de al te simpele uitleg van 'de boertjes uit Weersselo en Tweekelo' en van de 'meer omslachtige explicatie' van 'een oud schrijver' die in het gebruik een oorspronkelijk christelijk gebruik wil zien. Bronnen noemt hij niet, noch voor de gegevens die aan zijn uitleg ten grondslag liggen, noch voor de uitleg zelf. Naar zijn mening zou dat de leesbaarheid voor de jongeren niet ten goede zijn gekomen. Het zou ook niet doenlijk zijn geweest gezien het grote aantal publicaties op het terrein van de folklore. En tenslotte acht hij het meer zijn taak om in een 'samenvattend overzicht het groote geheel [. . .] te overzien [en] om daarin de elementen onzer volkskracht in onderling verband weer samen te voegen tot één waarachtig hoogstaande levende en bevruchtende volkscultuur'⁴². Ook

⁴⁰ *Groote folkl. optocht* [programma] (1919). – Van der Ven zal het midwinterhoornblazen herhaaldelijk in verband brengen met het St. Thomasluiden (vgl. b.v. *Neerlands volksleven* (1920), 327, enz.) De opmerking over het blazen in de nacht van 20 op 21 december (het begin van de twaalfnachten!) is een poging de feiten aan te passen aan de theorie. In dit geval mislukte die poging. Hij zal de opmerking in 1922 nog eens herhalen in *Ons eigen tijdschrift* in het verslag van zijn bezoek aan de blazer bij de put ('Koude noch sneeuwjacht, storm noch regen, kunnen hem weerhouden om vooral in den nacht van 20 op 21 December den midwinterhoorn te blazen') en in het kerstnummer van het *Algemeen Nederlandsch Landbouwblad*, en haar in 1935 in het kerstnummer van *Wij enigszins aanpassen* ('En zo zal men ook niet bevroeden, dat in de 'besloten tijd' om Kerstmis tussen St. Andries (30 November) en het octaaf van Driekoningenavond, maar vooral in de zogenaamde twaalf nachten tussen St. Thomas (21 December) en Driekoningenavond (6 Januari) over het stille Tubantia het sonore geluid van de midwinterhoorn weerklinkt'). De suggestie wordt niet overgenomen door anderen en verdwijnt daarna geruisloos uit de literatuur.

⁴¹ 'En welk een diepen zin heeft dat gebruik, als men er een gelouterde en geïdealiseerde verkerstening in ziet van de oud-germaanschen bronnencultus. De put is door alle tijden heen in het Oosten van ons land vereerd en vooral in de donkere dagen omstreeks Kerstmis – in de Twaalfnachten – speelt hij een rol in het volksgeloof, welke ongetwijfeld berust op een wijding en symbolisering der animale vruchtbaarheid en levenskracht, gepaard aan een oorspronkelijke wolkencultus. Een wereld van geheimzinnigheid omgeeft den put der oude Nedersaksische boerenerven [. . .] en ook thans nog eert het boerenvolk zijn put, erkent het de stille macht van het zwijzame water, door in den Advent over den put heen den midwinterhoorn te blazen.' (p.228).

⁴² Hij voegt in dit verband de critische specialist ('welke in zijn middelpuntvliedend streven natuurlijk in bijzondere kennis hem overtreft') de woorden van Burckhardt toe ('Universal sein heisst nicht möglichst vieles wissen, sondern möglichst lieben') en besluit: 'De liefdevolle medewerking alleen zal in staat blijken hier den wetenschappelijken specialist weer frisch materiaal te schenken voor zijn ultra-individualistische studiën, die in laatste consequentie toch weer het gemeenschapsstreven steunen.' (p.IX). Het was op grond van deze kwaliteiten dat vooral Jan de Vries hem in de jaren dertig naar voren zou schuiven als de belangrijkste Nederlandse wetenschappelijk onderzoeker.

in zijn latere publicaties zal hij dit beginsel trouw blijven zelfs als hij (wat eerder regel dan uitzondering is) zijn kennis aan boeken of artikelen van anderen ontleent. Zo is de hiervoor gememoreerde passage over de vruchtbaarheidscultus hoogstwaarschijnlijk geïnspireerd door het enige jaren eerder verschenen handboek van Schrijnen⁴³; de in dezelfde tekst voorkomende schildering van de Twentse boer, beschutting zoekend in de luwte van zijn taxushaagje, herinnert aan een passage bij Dieckmann⁴⁴; op de identiteit van de boertjes uit Weersselo en Tweekelo kom ik nog terug; de beschrijving van de midwinterhoorn is een parafrase van een beschrijving door Röring, bij wie ook 'de oude schrijver' in dezelfde bewoordingen genoemd wordt⁴⁵. Bij dit citeren en parafaseren is hij overigens niet altijd even scrupuleus, wat het achterhalen van zijn bronnen bemoeilijkt. Daar staat dan weer tegenover dat hij, dank zij die vrijmoedigheid, het dossier van het midwinterhoornblazen verrijkt heeft met een aantal volstrekt unieke gegevens. Om een en ander te demonstreren, ontleen ik drie voorbeelden van zijn werkwijze aan *Ons eigen volk in het feestelijk jaar*, een samenvatting uit 1942 van wat hij tussen de beide wereldoorlogen verzameld heeft, waarin ook een hoofdstuk over het midwinterhoornblazen is opgenomen⁴⁶.

⁴³ Vgl. met het citaat uit noot 41 b.v. Schrijnen, *Nederlandsche Volkskunde* (1915-16), I, 211: 'Wij ontmoeten hier den bronnenkultus, zoo populair bij de Franken, Saksen en Friezen; hij verklaart tevens de verhouding, waarin Holda als godin der geboorte en des doods tot de bronnen staat. In zijn diepste wezen berust hij op wijding en symboliseering der animale vruchtbaarheid en levenskracht,' en voorts pp. 101, 113, 128. Overigens had Schrijnen deze ideeën ook weer van anderen.

⁴⁴ Dieckmann, *Adventsläuten* (1901-02), 87: 'Das beinlange, hölzerne blasrohr auf den morschen Zaun gelegt, hockt der Bursche hinter dem Strauche, geschützt vor den verspäteten Herbststürmen, Abend um Abend.' - Het is de moeite waard om de ontwikkeling van deze passage bij Van der Ven te volgen: 1919: 'in de luwte van zijn windkeerende taxushaag'; 1920: 'Maar waarom blaast hij dan bij tijen ontij urenlang op zijn hoorn, beschutting tegen sneeuwjacht of regenvlaag zoekende in de luwte van zijn Taxushaagje?'; 1922: 'Koude noch sneeuwjacht, storm noch (stort)regen kunnen hem weerhouden'; 1942: 'Heel moeilijk zal men precies te weten komen wat nu een murreweenterbloazer er feitelijk toe brengt vorst en sneeuw, storm en hagelslag te weerstaan,' enz. Deze impressies (die op de laatste na alle dateren uit de periode vóórdat Van der Ven het gebruik zelf had meegemaakt) onderscheiden zich opvallend van die van de mensen uit de streek zelf. Bij deze laatste is altijd sprake van stil mistig of helder vriezend weer, als het geluid ver draagt, gehoord kan worden en ook aangenamer is voort te brengen. Het verschil is kenmerkend voor de neiging van Van der Ven om het blazen te dramatiseren ten behoeve van de theorie.

⁴⁵ Röring, *Kerkelijk en wereldlijk Twente* (1909), 296: 'Een oud schrijver geeft van dit gebruik een, naar wij meenen, zeer aannemelijke verklaring,' en dan volgt een passage die letterlijk door Van der Ven wordt overgenomen. Ik vermoed dat met de oude schrijver Geerdink bedoeld wordt, die in 1895 schrijft: 'Zouden ook de Introitus "Canite tuba" er aanleiding toe kunnen gegeven hebben?' en dat Röring die opmerking nog wat heeft uitgebreid.

⁴⁶ Het hoofdstuk is weer een bewerking van een eerder verschenen artikel *Kerstblazen en St. Thomasluiden* [enz.] in *Historia* (1940), 304-314.

Het gebruik door Van der Ven van de schriftelijke bronnen

Het eerste voorbeeld is het eenvoudigst. In *Uit het land van katoen en heide* schrijft J.J. van Deinse dat, naar hem is meegedeeld, de kersthoorns vroeger door de Twentse bedevaartgangers ook meegenomen werden naar Kevelaar. Wie die zegsman was, vermeldt hij niet, maar het zou me niets verbazen afgaande op het volledig ontbreken van concrete, gelocaliseerde gegevens in zijn berichten, dat het Cato Elderink is geweest⁴⁷. Van haar horen we in 1937 dat er in Boekelo een katholiek gezin een hoorn heeft gehad, die ook op bedevaart naar Kevelaar werd meegenomen⁴⁸. Van der Ven maakt die mededeling in 1942 actueel (uiteraard zonder bronvermelding): 'maar wel weet ik [. . .] dat te Boekelo een katholiek gezin een hoorn *bezit*, die werd meegenomen ter bedevaart naar Kevelaar'⁴⁹.

Actualisering en dramatisering komen in het werk van Van der Ven veelvuldig voor, maar omdat hij nooit zijn bronnen opgeeft, kan men ook nooit bewijzen dat intussen niet een of ander boertje uit Weerselo of Tweekelo zijn pad gekruist heeft en voor een aanvulling op onze kennis heeft gezorgd. Hoogstens kan men uit het verband waarin dergelijke opmerkingen staan en uit onderlinge tegenstrijdigheden aannemelijk maken dat de schrijver zich in de vaart van zijn betoog heeft laten gaan. Zo stelt hij (en dat is het tweede voorbeeld) in 1924 bij een bezoek aan Borne en omgeving vast dat er 'in de laatste jaren ook enkele verbasterde kersthoorns op de dorpen verschenen [zijn], van blik vervaardigd, die niet zoo moeilijk te beblazen zijn.' Hij voorspelt dan dat het wel bij een enkele poging zal blijven, aangezien de jongens die het wagen zich op zo'n blikken ding te oefenen, prijs worden gegeven aan de spotlust der echte 'bloazers' en 'een Twentsche jonge bloed niets zoo erg vindt als door zijn kameraden niet "voor vol" te worden aangezien.'⁵⁰ In die verwachting wordt hij bedrogen. Als in 1932 op de Kuiperberg bij Ootmarsum een wedstrijd in het midwinterhoornblazen wordt gehouden, blijkt er zoveel blik in gebruik te zijn, waarop ook militaire signalen en zelfs Schlaggers worden gespeeld, dat 'Meister Weustink' (een onderwijzer uit Ootmarsum) zich geroepen voelt om, na de verzamelde blazers geprezen te hebben om hun inzet voor het behoud van de oude gebruiken, heftig van leer te trekken 'tegen de jonge blagen die op blikken instrumenten er maar op los blazen, zonder inachtneming van de

⁴⁷ Zie noot 36.

⁴⁸ *Twènterlaand* (1937), 292-293: 'In Boekelo had men in een katholiek gezin een hoorn, dat ook op de bedevaart naar Kevelaar werd meegenomen en geblazen.'

⁴⁹ *Cursivering van mij* (J.J.V.).

⁵⁰ *Folkloristische omzwervingen* (1924).

eeuwenoude tradities'. Voor Van der Ven, die het feest bijwoont of er in ieder geval een verslag van heeft gelezen, is dat opnieuw aanleiding tot de veronderstelling dat de blikken instrumenten 'thans [. . .] haastig op den aftocht zijn. Want de blikken blazers werden door hun kameraden zwaar in het ootje genomen'⁵¹. Zeven jaar later wordt een en ander in een breder verband geplaatst, zonder dat uit enige tussentijdse publicatie blijkt dat hij inmiddels over nieuwe gegevens beschikt. Hij schrijft dan: 'Doch het feit, dat deze 'blikken bloazers', door de echte Tukkers van den ouden stam zoo bespot worden, dat ze hun instrumenten de laatste jaren steeds meer verdonkeremanen en dat thans weer alom 't houten hoorn zijn aloude functie vervult, geeft mij een aanwijzing, dat voor menigen Twentschen boer dit 'murweenterbloazen' een geestelijken inhoud bezit.'⁵² In dit geval logenstraft de geschiedenis hem wederom. Bij de eerste naoorlogse wedstrijd (in 1953) waren van de negentien hoorns er achttien van blik⁵³.

Het derde voorbeeld verenigt de verschillende kenmerken van de voorafgaande in zich en laat bovendien zien (als mijn reconstructie juist is) hoe een oorspronkelijke mededeling in de loop van een halve eeuw kan uitgroeien tot een geheel nieuw feit, zonder dat er een boer aan te pas is gekomen. In 1907 deelt Röring mee dat men in Koelvorden en omstreken in de kerstnacht hoornblazend naar de kerk trekt. Na de nachtmis keert men dan weer naar huis terug en bergt de hoorn op tot het volgend jaar⁵⁴. Van Deirse vindt die mededeling blijkbaar onvolledig en vult haar (zonder bronvermelding) aan: de boerenjongens trekken naar de kerk, leggen hun instrumenten aan de voet van het altaar en keren na de dienst weer terug, nu echter zonder te blazen⁵⁵. Of hij voor die aanvulling gegevens heeft, blijkt niet. Aangezien zijn boek over Twente (en niet over Drente) gaat, lijkt mij dat onwaarschijnlijk. Twee jaar later (in 1924) brengt Van der Ven zijn bezoek aan Twente en doet daarvan verslag in de Nieuwe Rotterdamsche Courant. Ik kom daar nog op terug. Hij kent, zoals al eerder is gebleken, de passage bij Röring en neemt haar (in zijn eigen woorden en uiteraard zonder bronvermelding) met de aanvulling van Van Deirse over maar zonder de opmerking over het altaar. Die laatste opmerking heeft hij namelijk al even eerder nodig gehad toen hij aannemelijk wilde maken dat het midwinterhoorn 'een volksreligieus

⁵¹ *Levende Nederlandsche kerst-folklore* (1936), 1812-1813.

⁵² *Ons eigen volk* (1942), 244.

⁵³ Jans, *Het midwinterhoornblazen* (1977), 54; *Twentse Crt.* 21-12-1953.

⁵⁴ Zie noot 29.

⁵⁵ Van Deirse, *Uit het land* (1922), 46.

instrument is'. Ook daar noemt hij geen bron en in dit geval ook geen plaats⁵⁶. Misschien heeft hem dat zestien jaar later parten gespeeld, als hij zijn artikel gebruikt als onderlegger voor een artikel in *Historia* (dat weer met kleine wijzigingen gepubliceerd wordt in *Ons eigen volk*). Hij zal zich niet meer herinnerd hebben hoe hij aan die opmerking over dat altaar gekomen is, verondersteld hebben dat ze ook wel op Twente betrekking zal hebben gehad en schrijft: 'Iets van die zegenbrengende kracht bezit nu ook de Kersthoorn, die volgens mededeeling van ouderen van dagen in Twenthe eertijds mede ter kerke werd genomen en tijdens de hoogmis tegen het altaar stond.' En dan, om een en ander nog wat levensechter te maken: 'Of de kersthoorn door den priester ook werd gewijd, kon ik nog niet met zekerheid achterhalen.'⁵⁷ Van daaruit komt dit nieuwe gegeven dan, met dat van Van Deinse over Drente, in het dossier van het midwinterhoornblazen terecht⁵⁸.

De werkwijze van Van der Ven bij het verzamelen van eigen gegevens

Het voorafgaande geeft een beeld van de manier waarop Van der Ven zijn schriftelijke bronnen gebruikte. Gaat men na hoe hij zijn veldwerk verrichtte, dan blijkt dat hij ook tegenover zijn eigen gegevens niet kleingeestig was. In 1919, als hij het programma van het Vaderlandsch Historisch Volksfeest en een verklaring van het gebruik al geschreven heeft, komt hij voor het eerst met het midwinterhoornblazen in aanraking⁵⁹. Tijdens het feest heeft men op het terrein van het Openluchtmuseum 'een fiksche boerenknecht uit het land van Tweekeloo' met een midwinterhoorn voor het los hoes uit Beuningen opgesteld, als 'documentaire aanvulling van hetgeen het Oosten des lands ter inventarisatie zijner nog in eere gehouden volksgebruiken' had opgezonden. "Als zoodanig" merkt hij enkele jaren later op 'was zijn optreden dan ook zeer opmerkenswaardig en volkomen passend in het kader van deze grootste schouw, die er ooit over onze vaderlandsche folklore gehouden is en van

⁵⁶ *Folkloristische omzwervingen IX* (1924): 'Een volksreligieus instrument, van heidensche tijden her, dat nog niet zoo heel lang geleden zelfs ter Kerst-mis medegenomen werd, waar 't hoarn (typisch ook is dat hoorn nog steeds in deze beteekenis onzijdig genomen wordt en men algemeen op de dorpen ten N.O. van Almelo spreekt van "t hoarn") tegen het altaar werd geplaatst bij den aanvang van den dienst.' - Mogelijk heeft de tussenzin hem zestien jaar later misleid.

⁵⁷ *Kerstblazen en St. Thomasluiden* (1940), 306.

⁵⁸ Jans, 't *Mirweenterhoornblaozen* (1959), 129.

⁵⁹ *Folkloristische omzwervingen VIII* (1924); 'Ook ik meende den kersthoorn te kennen, sedert ik op het Vaderlandsch Historisch Volksfeest in 1919 het loeiend geluid had vernomen, dat een fiksche boerenknecht uit het land van Tweekeloo wist te ontlokken aan een zonderling lang en iet of wat gebogen hoorninstrument.' Ook de volgende citaten zijn afkomstig uit dit en het volgende artikel (IX).

beteekenis tevens voor hen, die in de aanwezigheid van al dit zeldzame mobiele cultuurhistorisch materiaal aanleiding mochten vinden tot het maken van vergelijkende folklore-studies en die bij hun kritisch-vergelijkend onderzoek deze voor Nederland unieke uiting van plattelands-muzikaliteit zouden hebben kunnen determineren als een typisch advent-gebruik.' De 'veronderstelling dat hij van de gelegenheid gebruik heeft gemaakt om de man te interviewen en dat de feitelijke gegevens in het verslag van het feest op dat gesprek berusten, lijkt me in het licht van het hiervoor geciteerde niet te stoutmoedig. Als die veronderstelling juist is, dan heeft dat gesprek hem teleurgesteld. 'Wèl zeggen de boertjes uit Weerselo en Tweekelo en van andere plaatsjes, waar men nog den hoorn blaast, in hun naïeve vroomheid, "dat zij de komst van den Heiland" aankondigen,' schrijft hij in 1920, 'maar die simpele verklaring voldoet bij lange na niet aan ons verlangen om een aannemelijke verklaring te vinden voor dit eerbiedwaardig Twentsch kerstgebruik.'⁶⁰ Ruim twintig jaar later zal hij zich deze frustrerende ervaring nog herinneren, zij het dat de boertjes intussen zijn vergroeid tot 'een vromen Twentschen boer in de omgeving van Weerselo en Tweekelo.'⁶¹ Ze verdienen een standbeeld.

Terug naar de jaren twintig. In 1923 is hij met een fotograaf in de buurt van Borne. De fotograaf maakt enkele opnamen van een boerenjongen met een hoorn in de sneeuw bij een put en Van der Ven verneemt bij die gelegenheid dat er steeds vóór het blazen een emmer water door de hoorn wordt geworpen, hetgeen aan de klank ten goede moet komen.⁶² Een jaar eerder was in het kerstnummer van het Algemeen Nederlandsch Landbouwblad een adembenemende evocatie van het loeien van de misthoorn in het mistige Twentse land verschenen. Wie nu op grond van deze twee artikelen mocht menen dat de schrijver in 1921 of 1922 de vuurdoop heeft gehad, zal verrast zijn wanneer hij in de N.R.C. van 14 december 1924 (dus twee jaar later) leest dat hij een week tevoren, op zondag 7 december, voor het eerst in het wild met het gebruik heeft kennis gemaakt. Hij moet die avond om half zeven een lezing in Denekamp houden en maakt van de gelegenheid gebruik door wat vroeger te gaan voor wat hij noemt 'een groote folkloristische omzwerving door de binnenlanden van Twenthe.' Hij is verrukt. Het verslag in de courant draagt daar nog de sporen van. Zonder dat hij iets wil afdingen op de

⁶⁰ *Neerlands Volksleven* (1920), 229. In 1924 wordt dat: 'Maar het is zeer gewaagd om den oorsprong van het midwinter-blazen, zelfs op getuigenis van Weerseloosche en Tweekeloosche boertjes, die u mogelijk in al hun eenvoud zullen vertellen, dat zij in dat blazen de komst van den Heiland aankondigen, te willen zoeken in [. . .] het christendom.'

⁶¹ *Ons eigen volk* (1942), 243.

⁶² *Het midwinterhoornblazen* (1923), 56. De foto's zijn van B.H. Hoetink. In het licht van wat hierna komt, is het heel goed mogelijk dat Van der Ven alleen de foto's heeft gezien.

waarde van het Vaderlandsch Historisch Volksfeest, is hem nu toch wel gebleken dat de daar gepresenteerde feiten uit hun milieu waren losgerukt, 'zoodat de weinige luisteraars op den Waterberg er niet den adem der Twentsche volksziel over heen voelden gaan.' Die adem voelt hij meteen als hij 's ochtends het station van Borne uitkomt. Hij wordt verwelkomd door de tonen uit de midwinterhoorn van Herman Weghorst, 'een pracht-type van een jongen Twentenaar, een Tukker van het echte ras', die zich verdekt achter de vooruitspringende serre van de villa der familie Meyling heeft opgesteld en de bezoeker met zijn spel begeleidt tot hij 'veilig en wel binnenshuis' is. Het is het begin van wat ook voor latere lezers een onvergetelijke dag zal worden. Met Albert Meyling achter het stuur van diens Fordje en Herman Weghorst als zijn 'enthousiaste boersche gids' zwerft onze onderzoeker van hoeve tot hoeve op weg naar zijn lezing in Denekamp, terwijl zijn komst door Weghorst van verre wordt aangekondigd op de hoorn of liever, zoals hij die dag leert, op *het* hoorn. 'Zelfs ons Fordje' zo schrijft hij 'werd in den dicht om ons hangenden mist een vervoermiddel, dat omdat wij er zelf inzaten, de stemming van het oude landschap niet storend verbrak. En buitendien, reed ook in het land der Wermlandsche Kavalieren niet Kevenhüller rond, die er immers de uitvinder is geweest van den vanzelf rijdenden wagen en wiens naam er nog altijd weerklinkt door de ruischende bosschen van Zweden, zoo goed als ook de Twentsche wouden honderdvoudig den naam herhalen van zoo menige sagenfiguur?'. Op een modderig pad wordt gestopt. De Kavalieren stappen uit en naderen 'langs ruige elzen- en gagekwalletjes, door 'möschen en broek', langs 'banten' [. . .] de oude erven.' Het klaroengeschal van Herman, de 'Twentsche reïncarnatie van Gösta Berling', wordt beantwoord 'door een steeds krachtiger wordenden wedergroet, die [. . .] steeds meer overtuigend en steeds dringender 'neugend' het welkom op de hoeve toeriep en de verzekering gaf van een gastvrije ontvangst.' De man die hen zo gastvrij tegemoet blaast, blijkt tot ieders verrassing naar ik aanneem Hendrik Weghorst te zijn, de oudere broer van Herman, die al veel verder

⁶³ Hendrik en Herman Weghorst nemen in het gebruik een sleutelpositie in. In 1943 bezoekt Buter een timmerman Weghorst eveneens in Hasselo *Volk* (1951), [14] en *Midwinterblazen* (1957), 93. De man maakt midwinterhoorns en zal daarover op de volkshogeschool in Diepenheim in 1953 een demonstratie geven. Een jaar later is Hendrik Weghorst op Soestdijk (Van der Ven, *Fokl.* omzwerv. (1977), 78). In 1963 bezoekt Everhard Jans landbouwer-timmerman Herman Weghorst in Hasselo, die midwinterhoorns maakt en over wie hij meedeelt dat hij de zegsman van Van der Ven is geweest. *Het midwinterhoornblazen* (1977), 57, 62). Men zou daaruit kunnen opmaken dat het om steeds dezelfde broers gaat. Het wordt verwarrend wanneer Henriette van Lennep door dezelfde Meyling die ook Van der Ven aan zijn zegslieden geholpen heeft, in contact gebracht wordt met Herman en Hendrik *Berghorst*. De laatste munt uit in het maken van midwinterhoorns, beiden werken op de bierbrouwerij van Meyling (Van Lennep, *De Twentse midwinterhoorn* (1956), 116). Men gaat in een sprookje geloven wanneer in 1947 bij de volkstelling geen Herman en maar één Hendrik Weghorst in Hasselo blijkt te wonen. Deze Hendrik Weghorst is in 1924 pas drie jaar.

is gevorderd en dank zij zijn in de dienst opgedane ervaring zelfs militaire signalen en reveilles op het hoorn kan blazen⁶³. Als de schrijver en zijn vriend 'dien fikschen borst' zo zien staan blazen boven de put van 't oude erf bekruipt hen 'de lust het voorvaderlijk instrument eens aan de lippen te zetten.' Dat valt niet mee. Meyling krijgt er nog net wat geluid uit, Van der Ven zelfs dat niet en dat brengt hem ter plaatse op de formulering van de nieuwe theorie dat het blazen niet alleen een overgangsrite is, maar ook 'een zeer oude atletische blaas-sport, [. . .] nauw verwant aan het Zwitsersche alpenhoornblazen en aan het Scandinavische Hyrdelur-spelen.' Hij laat zich nog eens uitleggen hoe zo'n ding gemaakt wordt, spreekt zijn afschuw uit over jongens die op blik blazen en verneemt met kennelijke instemming dat de jongen die het zou wagen om buiten de vastgestelde periode tussen de eerste advent-zondag en driekoningen te blazen alle achting van zijn kameraden zou verbeuren en zelfs 'grootte kans [zou] lopen voor altijd uitgestooten te worden.'⁶⁴ Op zichzelf is dat

⁶⁴ In 1922 schrijft Van der Ven in het Alg. Ned. Landbouwblad: 'Een enkele "murre winterbloazer" zet zijn vroom gebruik nog wel voort tot Driekoningen, maar daarna wordt de advent- en twaalfnachtenhoorn weer zorgzaam bewaard [enz.]. Dat is de eerste keer dat Driekoningen als sluitingsdatum wordt genoemd. In alle oudere gegevens (ook nog bij Elderink in 1921 en Van Deirse in 1922), in alle Duitse gegevens op één na (waarover zo meteen) en in later opgetekende herinneringen aan de tijd vóór deze is sprake van de tijd voor Kerstmis en de kerstnacht. Als men ervan uitgaat dat het gebruik voortgekomen is uit een liturgisch spel dan is dat ook logisch. In de tijd voor Kerstmis toeteren de herders in het veld op hun horens. In de kerstnacht trekken ze naar de kerk zoals de herders uit het veld in de kerstnacht naar de stal in Bethlehem trokken. Associeert men het gebruik daarentegen met de joeltijd dan vervalt die logica. Dat moet de reden zijn geweest dat Van der Ven de datum verschuift. Hij herhaalt dat twee jaar later in de hierboven geciteerde passage. Opmerkelijk is dat hij dit keer (in tegenstelling tot zijn poging St. Thomas te lanceren, zie noot 40) wel succes heeft. In de herdruk van zijn *Uit het land van katoen en heide* in 1925 verandert Van Deirse Kerstmis in Driekoningen. (In de uitgave van 1922 staat: 'Van begin December tot Kerstmis klinkt dan [. . .]' (p.45). Het is vrijwel de enige verandering die hij in deze passages aanbrengt). Na hem volgt iedereen. Meyling, *Twente* (1946), 64 gaat zelfs nog verder: 'Geblazen wordt er vanaf den eersten Zondag in de Advent tot aan Driekoningen (6 Jan.), het meest echter van Kerstmis tot Driekoningen, de periode der 'twaalf nachten'. De enige uitzonderingen zijn (voorzoover ik dat heb kunnen nagaan) vier van de acht medewerkers van ons Bureau die het midwinterhoornblazen in 1939 en 1947 vermelden (bij twee is het niet duidelijk, twee andere spreken over Driekoningen - zie bijlage), en de enkeling die uit de herinnering praat. Het enige Duitse gegeven waarin ook sprake is van Driekoningen komt uit de grensdorpen Grasdorf en Uelsen (Brockpähler, *Signalhorn* (1978), 60). Bij Jans, *Het midwinterhoornblazen* (1977), 40 worden bovendien nog het octaaf na Driekoningen en Maria Lichtmis als sluitingsdatum genoemd. De massaliteit van de uitspraken uit de streek en het Duitse gegeven maakt aannemelijk dat er inderdaad na de eerste wereldoorlog regelmatig tot Driekoningen geblazen is. Dat die datum is aangeslagen verklaar ik uit de waarschijnlijkheid dat het traditionele gebruik weinig levenskracht meer had. De band met het liturgische spel was doorgesleten. Tussen de blazers waren zowel in de ruimte als in de tijd (waar de langdurige mobilisatie in de eerste wereldoorlog invloed op kan hebben gehad) steeds meer gaten gevallen. Daardoor konden sommigen er gemakkelijk een gewoon kerstgebruik in gaan zien dat net als de andere (rooms-katholieke) kerstgebruiken zoals b.v. de kerststal zijn afsluiting vond op Driekoningen. Omdat Driekoningen ook de laatste dag van de joeltijd zou zijn, werden zij in de ogen van de streekschrijvers de dragers van de traditie. Uit het feit dat er na Kerstmis geblazen wordt, wordt dan door b.v. Van der Molen, *Levend Volksleven* (1961), 43 weer afgeleid dat het meer is dan een gewoon kerstgebruik. De afwijkende gegevens van onze medewerkers geven wel aan dat de stelligheid waarmee Driekoningen in de literatuur naar voren wordt geschoven geen getrouwe weergave van de feitelijke situatie is.

al belangrijk genoeg. Nog belangrijker blijkt hij het te vinden dat de 'Twentsche venten', naar zij hem telkens weer verzekeren 't old gebruik in eere houden', nadat het aan de vooravond van het grote volksfeest in Arnhem als zoveel andere gebruiken op uitsterven leek te staan. Van de oude boer Wiegink, die hij 's middags bezoekt om nadere bijzonderheden te vernemen over de brooduitdeling op de Ageler es, krijgt hij dat bevestigd: 'Meneer Van der Ven, i'j könt geröst wèzen, wi'j hölt 't old gebruik in eere!' Het herinnert hem aan die andere bemoedigende en naar achteraf blijkt profetische uitspraak die J.J. van Deinse al in 1917 uit de oude mond van wijlen Mannes Lansink optekende: 'As ik d'r temèt nich meer zin, dan kump d'r 'n aander veur mi'j in de plaats, want opgewen doot de Oageler boeren dat nooit!'

De verhouding tussen feiten en interpretatie in het werk van Van der Ven en de met hem verwante folkloristen

Wanneer we ons beperken tot de feitelijke gegevens in deze drie onderzoeksverslagen dan valt het op dat Van der Ven alleen geïnteresseerd is in het bestaan en voortbestaan van het blazen en niet of nauwelijks in de betekenis die het voor de blazers zelf heeft. Alleen zo is het te verklaren dat hij zich van de tegenstrijdigheden in de paar opmerkingen die hij noteert niet bewust blijkt. Een gebruik dat bijna is uitgestorven maar door een volksfeest weer tot nieuw leven komt, jongens die voor altijd uit de gemeenschap worden gestoten als ze na Driekoningen blazen maar wel bij het station gaan staan met hun instrument en bewondering oogsten wanneer ze er militaire signalen op kunnen geven, een volksreligieus instrument dat in de avonduren wordt geblazen om duistere machten te bezweren maar waarop ook de lieve lange dag door links en rechts getoeterd wordt als de schrijver in een Fordje langsrijdt – dat zijn zaken die onverenigbaar lijken maar zonder enige moeite met elkaar verbonden worden. Even opmerkelijk is dat niemand van zijn tijdgenoten daarover valt. Hij ontmoet wel weerstanden, met name van Schrijnen en later ook wel in de regio, maar niet om deze reden.⁶⁵ Zelfs de regionale schrijvers, die de gebruiken van nabij meemaken, komen niet met correcties. Hun uitgangspunten en de manier waarop ze hun gegevens daarbij aanpassen zijn eerder getrouwe copieën

⁶⁵ Het bezwaar van Schrijnen richtte zich niet tegen de interpretatie (die was ook de zijne) maar tegen de exploitatie van volksgebruiken. Hij schreef daarover in 1924 een artikel in *De Beiaard*, dat hij in 1930 in het voorwoord bij de tweede druk van zijn handboek in extenso citeert (p.21–23), een bewijs hoe hoog de zaak hem zat. Artikel en voorwoord richten zich duidelijk tegen Van der Ven. Eén citaat: 'Innig leed heeft het me gedaan, dat het mooie en intieme uit Neerlands volksleven te Arnhem tot een publieke vertooning is misbruikt en dat vendelzwaaiers, klepperlieden, pinksterbruid, midwinterhoornblazer, kerktrommelaar en doodsanzegger ten aanschouwe van een juichende en joelende en giechelende menigte zijn rondgeleid. Ik houd dit voor aan profanatie van wat ons heilig en dierbaar is, goed bedoeld, maar verderfelijk in haar gevolgen.'

van de ideeën en werkwijze van Van der Ven, zij het aanzienlijk minder virtuoos. 'Er gaat bijna geen jaar voorbij', schrijft Van Deirse in 1922 'dat we er niet een dag op uit gaan om naar het midwinterblazen te gaan luisteren. Dat lukt niet altijd en somtijds maakt men een vergeefsche reis doch meestal hoort men op verschillende plaatsen de hoorns klinken.'⁶⁶ Dat is het geijkte stramien en daar blijft het gewoonlijk bij⁶⁷. De plaatsbepalingen zijn globaal. Exacte getallen worden niet gegeven. De keren dat een boer aan het woord wordt gelaten, zijn te tellen en dan is dat nog alleen om antwoord te geven op de vragen of hij het blazen nog gekend heeft als het verdwenen is en hoe zo'n hoorn wordt gemaakt en waar hij wordt bewaard⁶⁸. De rest is overgeschreven van anderen (meestal zonder bronvermelding), die zelf ook weer overschrijven, waardoor er een draaikolk van steeds dezelfde feiten in telkens wat andere bewoordingen ontstaat, die zo nodig worden aangepast aan de gekozen interpretatie en aangevuld met oncontroleerbare generalisaties.

Het mechanisme in deze benadering van de werkelijkheid is duidelijk. De interpretatie is aanwezig nog voor de feiten bekend zijn: het midwinterhoornblazen is een voor-christelijk gebruik, een vruchtbaarheidsrite, een afweerrite, een bronnencultus, een wolkencultus of een blaasport, of enkele daarvan of allemaal tegelijk⁶⁹. Het bewijs wordt

⁶⁶ Van Deirse, *Uit het land* (1922), 46.

⁶⁷ Elderink (1934): 'Nem oet 'n hook nöst et kab'net dienen haandstok en trek der op oet.'; Weustink (1938): 'Trek er dan eens op uit op een winteravond tusschen den eersten Adventszondag en Driekoningen, zóó midden in de ijle vriesseer, de 'boerschop' in!'; Van der Ven (1942): 'Het vorig jaar schreef Mr. G.J. ter Kuile te Almelo, dat hij weer ontroerd was geweest, toen hij op een Zondag na Sint Andries in het murreweenterbloazen herinnerd werd aan de nadering van den 'hillige oavend' (Kerstmis). Ook de oud-conservator van het Twentsch museum de heer J.J. van Deirse en een Twentsch volkskenner als de heer Albert Meijlink te Hengelo hebben er Decemberwandelingen in de duisternis voor over om dit klagelijk steunen, overgaand in grommend bassen te hooren verglijden door den mist, doe over de slapende roggeakkers ligt.'; Varenhorst (1957): 'en dus nemen we op een heldere avond de fiets', enz.

⁶⁸ Van Deirse hoort in 1930 van de 103-jarige Jan Beverborg dat er vroeger op het erve de Beuker in Lonneker ook steeds in de advent op de midwinterhoorn werd geblazen (*Uit het land* II (1939), 65). Cato Elderink ontmoet 'den oalen man met de witte hoar' die zegt dat het de komst van de Heiland verkondigt en laat zich door de dan bijna negentigjarige Koekoeks Jaan vertellen dat het 'meer zo'n gebleer [was], dat i-j in 'n duusteren heurden' (*In de middeweenterdage* (1934), 2). Odink verneemt in 1926 van 'een zeventigjarige boerenman uit Zwolle [. . .] onder Eibergen [. . .] dat hij in zijn jeugd meermalen dit blazen in zijn boerschop tegen "de Hoogtied" had gehoord' (*Middewinter blazen* (1946), 75). En Varenhorst laat zich in 1957 achter Deurningen binnen noden bij de ouders van drie blazertjes die hij op de fiets heeft ontdekt, waarna hij van de oude heer te weten komt wat hijzelf al bij Van der Ven heeft kunnen lezen zodat de argwanende lezer aan zijn goede trouw begint te twijfelen (*Midwinterblazen* (1957), 5). De rest van het dossier is gevuld met algemene impressies, bezoeken aan midwinterhoornmakers en berichten over de wederopleving.

⁶⁹ Het is opvallend zo weinig discussie als er over de interpretatie is. Een uitzondering is Odink. Blijkbaar zonder van de literatuur op de hoogte te zijn, komt hij in 1946 met de in zijn ogen geheel nieuwe theorie dat het een vruchtbaarheidsgebruik is (*Middewinter blazen* (1946), 75). Niemand reageert daarop.

geleverd (als men een bewijs nodig heeft) doordat het blazen vooral in de avond en de nacht in de kersttijd (hetgeen weer wil zeggen in de twaalfnachten of de joeltijd) boven een put plaats heeft en een onmenselijke klank voortbrengt. Het wordt nog eens versterkt doordat in dezelfde periode of op andere tijdstippen die om een of andere reden ook van belang zijn eveneens allerlei lawaai wordt gemaakt (zoals klokluiden, zweepslaan, schieten, rammelen, schreeuwen), doordat de midwinterhoorn een hoorn is en een hoorn op een Zweedse rotstekening voorkomt, en doordat hij op een alpenhoorn, een meihoorn, een meifluitje, een hyrdelur (enzovoort) lijkt, die zelf ook weer oeroude instrumenten zijn, omdat ze op een midwinterhoorn lijken en omdat ze tijdens de midzomerwende, in de meinacht of zo maar worden geblazen⁷⁰. Het zal duidelijk zijn dat de stem van één boer tegen zoveel mythisch geweld geen enkel gewicht heeft. Als hij weet dat hij eigenlijk bezig is boze geesten te verjagen dan zal hij dat niet erkennen⁷¹. Waarschijnlijk weet hij zelfs dat niet en praat hij meneer pastoor na of hij maakt zich er met een Jantje van Leiden vanaf met de opmerking dat het een oud gebruik is⁷². Met zulke zegslieden kan de ernstige onderzoeker natuurlijk niets beginnen. Hij zal zelf 'door vergelijkend en archeologisch onderzoek' moeten uitmaken wat zuiver is en wat niet, gesterkt door de zekerheid dat diegenen uit ons prachtige volk (de plattelandsbevolking) die sinds oeroude tijden op hun plaats gebleven zijn, in hun ziel de herinnering aan het verleden hebben bewaard. Vanuit die gedachtengang is het weer begrijpelijk dat men die herinnering een handje gaat helpen, de gebruiken bijstuurt waar ze dat

⁷⁰ Een citaat uit Van der Ven dat typerend is voor wat hij onder vergelijkend onderzoek verstaat: 'Wanneer wij bedenken dat het midwinterblazen geschiedt in de geheimzinnige periode der jaarwisseling – de Twaalfnachten – als tal van daemonische wezens onder aanvoering van 'de Wilde Jager' in de volksfantasie hun woeste nachtelijke ommegangen houden, dan zullen wij in het thans gekerstende adventblazen slechts een tot grooter volmaaktheid gekomen ontwikkelingsfase zien van het nog zoo uiterst primitieve 'Meifluitjes-pijpen', dat niet alleen in Twenthe, maar ook in Gelderland en Drenthe als kindervermaak zeer verbreid is. Minder gereguleerd als het midwinterblazen, wordt het 'sip sap siep-pipen' overal vernomen in het tijdperk der Voorjaars-Twaalfnachten, die hun allerhoogste feesturen bezitten in de mysterieuze Meinacht, waarin evenals omstreeks de midwinterzonnwende alle booze machten losgelaten zijn en het luchtruim vervuld is van het gonzend gesnor der op hun bezemstelen naar hun Walpurgisfestijnen rijdende heksen. Voor het vergelijkend onderzoek van Midwinterhoorns en Meifluitjes is het van grootte beteekenis een verbindingsschakel te kunnen aanwijzen tusschen de beide uiteenlopende typen van natuur-instrumenten in den Zuid-Limburgschen "Meihaore" [enz.]

⁷¹ Van der Ven, *Neerlands volksleven* (1920), 229: 'Hij zelf is natuurlijk te modern, dan dat hij erkennen wil, dat hij met zijn sonore klanken de booze machten, die omstreeks dien tijd bij de oude Germanen door het luchtruim in razende vaart vlogen, van zijn hoeve verjaagt.'

⁷² Van der Ven, *Ons eigen land* (1942), 243: 'dan zal hij, meneer pastoor napratend, u ten antwoord geven, dat hij de komst van den Heiland aankondigt' en *Levende Nederlandsche kerst-folklore* (1936), 1812: 'Als ge, als een belangstellend A.N.W.B.-er, den Kerstblazer uitvraagt, zal hij uw nieuwsgierigheid maar matig bevredigen, daar hij er zich, tien tegen een, met een Jantje van Leiden afmaakt, onder het zegen: dat het kerstblazen een 'old gebroek is, dat wi' in eere holt.'

nodig hebben en tot nieuw leven wekt als ze door een ongelukkige samenloop van omstandigheden verdwenen zijn.

De sociale achtergrond van de herleving van het gebruik tussen de beide wereldoorlogen en de betekenis van de germaniserende interpretatie

De betekenis van de activiteiten en de publicaties van Van der Ven ligt niet in de kracht, de logische samenhang of de oorspronkelijkheid van zijn ideeën (die waren al veel eerder geformuleerd), maar in het tijdstip waarop hij ermee voor de dag komt. In het erecomité van het Vaderlandsch Historisch Volksfeest van 1919, waarvan hij de algemene leiding heeft, hebben acht ministers, negen commissarissen der koningin, de Vice-President van de Raad van State, de Voorzitters van de beide Kamers, de Waarnemend Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht en de President van de Nederlandse Bank zitting. Het Algemeen Comité bestaat uit vele tientallen burgemeesters, hoogleraren en andere voor- aanstaande hoogwaardigheidsbekleders en intellectuelen. Daaronder bevinden zich dan nog weer een Uitvoerend Comité (met de burgemeester van Arnhem, baron van Heemstra als erevoorzitter en Jhr. De Beaufort als voorzitter) en een Dagelijks Bestuur, een dertigtal sub-commissies en elf gewestelijke comité's, met enkele honderden min of meer bekende namen. De manifestatie duurt een week en trekt naar zijn eigen opgave, honderdduizenden bezoekers, wat op een bevolking van 6,5 miljoen met een, gemeten aan de huidige verhoudingen, kleine groep die de tijd en het geld had om dergelijke feestelijkheden bij te wonen, geen gering aantal is⁷³. De verklaring voor deze opmerkelijke belangstelling is complex. De industrialisatie was in ons land pas laat op gang gekomen. Pas na 1870 begon ze het karakter van de maatschappij diepgaand te beïnvloeden⁷⁴. Er had een verschuiving plaats van het platteland naar de stad⁷⁵, de welvaart nam geleidelijk toe⁷⁶, en er ontstond een groeiend

⁷³ Ook de optocht zou volgens Van der Ven (*Neerlands volksleven* (1920), 185) honderdduizenden toeschouwers hebben gehad. Naar de opgave van het Algemeen Handelsblad van 5 september 1919 waren er volgens een matige schatting 's ochtends 30.000 mensen op de Waterberg, die zich 's middags bij de enkele tienduizenden langs de route voegden. Ter vergelijking: op de topdagen in 1976-1978 herbergde het Openluchtmuseum resp. 9497 (grote show van klederdrachten en paard-en-wagens), 9000 (Hemelvaartsdag) en 10.155 (ringrijdersdag in de herfstvacantie) bezoekers.

⁷⁴ Brugmans *Paardenkracht* (1969²), 212-213, 286-288.

⁷⁵ Van Holthoon, *Mensen* (1977), 89-92; Brugmans, *Stapvoets* (1970), 85; Brugmans, *Paardenkracht* (1969²), 312-313.

⁷⁶ Ondanks de depressie die het grootste deel van de periode tussen 1870 en 1900 bestond, vgl. Brugmans, *Paardenkracht* (1969²), 427-431.

middenkader van hoofdarbeiders⁷⁷. Omstreeks de eeuwwisseling kan men onder de welgestelden, als reactie, een omgekeerde beweging naar het platteland zien uit een behoefte aan rust en een poging zich te onttrekken aan de ingrijpende maatschappelijke veranderingen⁷⁸. Tegelijkertijd ontstaat er bij de nieuwe intelligentia in de steden een toenemende belangstelling voor de natuur⁷⁹. Ten dele zullen daar dezelfde motieven achter schuil zijn gegaan, ten dele is ze het gevolg van een groeiende tegenstelling tussen de generaties, die de jongere generatie doet zoeken naar een nieuwe levensstijl⁸⁰. Intussen wordt ook het platteland, zij het met enige vertraging door de veranderingen beroerd. De trek naar de steden van het plattelandsproletariaat, het wegblijven van de Duitse seizoenarbeiders, de toenemende betekenis van de spoor- en tramwegen, de concurrentie van het buitenland, leiden tot rationalisatie en mechanisatie en hebben op de duur weer een verstedelijking van het platteland tot gevolg die het traditionele levenspatroon doorbreekt⁸¹. In dit klimaat begint een kleine groep van vooral welgestelden en intellectuelen zich tegen de veranderingen te verzetten door te trachten zoveel mogelijk van het verdwijnende verleden te bewaren. Er ontstaat een schuchter ontlukende belangstelling voor de verdwijnende cultuur van het platteland. Ze zoekt aansluiting bij een al veel eerder bestaande belangstelling in Duitsland en Vlaanderen, waar ze met een nationalistisch doel verbonden is. De oprichting van de Vereeniging 'Het Nederlands Openluchtmuseum' in 1912 is er een van de vruchten van⁸².

Ondanks de psychische spanningen die de aangegeven ontwikkeling bij de enkeling kon oproepen, was de sfeer tot het uitbreken van de eerste wereldoorlog overwegend optimistisch. Men geloofde in de vooruitgang en zag in de toekomst een tijdperk van algemene welvaart en internationale verbroedering⁸³. De eerste wereldoorlog bracht een diepe ontzuivering. De Russische revolutie, de mislukte revolutiepoging van

⁷⁷ Het ontstaan van dit middenkader was een gevolg van de industriële ontwikkeling, waarvan in samenhang daarmee ook de uitbreiding van het onderwijs een gevolg was. Voor 1850 ontbrak het nagenoeg geheel, vgl. Brugmans, *Paardenkracht* (1969²), 196-198 en *Stapvoets* (1970), 12-14, 52-54.

⁷⁸ Van Holthoon, *Mensen* (1977), 90.

⁷⁹ De Boer, *Enige aspecten* (1972), 26-28; Harmsen, *Blauwe en rode jeugd* (1975²), 235-236.

⁸⁰ De Boer, *Enige aspecten* (1972), 29-33; Harmsen, *Blauwe en rode jeugd* (1975²), 1-3, 81-83, 363-364 en passim.

⁸¹ Brugmans, *Paardenkracht* (1969²), 303-305.

⁸² Bernet Kempers, *Vijftig jaar* (1962), 1.

⁸³ De Boer, *Enige aspecten* (1972), 29-33.

Troelstra, de politieke en economische chaos in Duitsland veroorzaakten bij het behoudende deel van de bevolking angst en in het hart van de arbeidersbeweging ontredde⁸⁴. Men zocht enerzijds naar nieuwe zekerheden in het nationale verleden, anderzijds in een eigen levensstijl die zich onderscheidde van die van de gezeten burgerij en de met haar vereenzelvigde christelijke moraal. Op beide groepen oefenden de theorieën over de Germaanse herkomst van de plattelandscultuur grote aantrekkingskracht uit. Ze gaven de één de illusie van het eeuwige onveranderlijke en ze boden de ander het model voor een sobere, ascetische levenswijze die scherp contrasteerde met het leven in de stad⁸⁵. Daarbij hadden ze voor beiden de smaak van het nieuwe. In dat klimaat bracht Van der Ven, die zijn loopbaan begonnen was met een aantal publicaties over de natuur, zijn *Vaderlandsch Historisch Volksfeest*. De grote optocht, die er een onderdeel van was, noemde hij een geschenk van 'het volk onzer zich zelf gebleven plattelandsgewesten geschonken aan het 'cultuur'-volk onzer groote steden.'⁸⁶ Als men de krantenverslagen uit die tijd, Van der Vens eigen beschrijving en de lange rij namen die aan die beschrijving voorafgaat doorleest, dan was het behalve een geschenk ook een demonstratie van nationalisme die door de verse herinneringen aan de gebeurtenissen in het voorafgaande jaar nog aan kracht gewonnen zal hebben. Door dit fervente nationalisme dat in de loop van de jaren in zijn werk steeds meer het stempel van een bloed-en-bodem ideologie zou krijgen, moet hij het intellectuele kader van de arbeidersbeweging al vroeg van zich vervreemd hebben, ondanks de aantrekkingskracht die de door hem gepopulariseerde theorieën ook daar hadden⁸⁷. De tegen-

⁸⁴ Koos Vorrink in *Het Jonge Volk* van 11 nov. 1920: 'In deze tijden van algehele verwildering en ontredde valt er geen schoner en hoopvoller werk te verrichten, dan de jeugd de weg te wijzen naar een beter toekomstland,' enz. (geciteerd bij Harmsen, *Blauwe en rode jeugd* (1975²), 180.

⁸⁵ Harmsen, *Blauwe en rode jeugd* (1975²), 186-190. Daaruit een citaat van Vorrink uit *Het Jonge Volk* van 12 jan. 1923: 'Groter en groter wordt het aantal in onze rijen, die in vol bewustzijn zich afwenden van de burgerlijke schijnbeschaving, op wie een kermis, en een kroeg, een bioscoop en een danszaal geen aantrekkingskracht meer vermogen uit te oefenen. Groter en groter wordt het aantal die ontgroeid zijn aan de opwindende en verpestende grote en kleine stadsatmosfeer, waar beuzelpraat en laster, grootdoenerij en bluf de vernederende middelen zijn om te schijnen wat men niet is,' enz. De stijl die daarvoor in de plaats komt, wordt door Harmsen gekarakteriseerd als: een herontdekken van de natuur; het bevorderen en propageren van een wijze van kleden en woninginrichting, die aansloot bij de drang naar soberheid en de afkeer van 'burgerlijkheid'; het invoeren van nieuwe ontspanningsvormen, zoals de volksdans, het volkslied en het lekespel.

⁸⁶ Van der Ven, *Neerlands volksleven* (1920), 185.

⁸⁷ Harmsen, *Blauwe en rode jeugd* (1975²), 192-194. - In 1941 schrijft Van der Ven daarover (*Heemliefde*, 6-7): 'Ook al verklonk in 1918 mijn stem niet als in de woestijn, toch bereikte ik slechts beperkte groepen van ons Nederlandsche volk. Immers eenerzijds stonden velen, georiënteerd in de socialistische sfeer van het internationalisme, volkomen afwijzend ten opzichte van alles, wat bond aan ras en bodem, terwijl anderzijds burgerlijke intellectuelen, op nationalen en esthetischen grondslag de kennis van ons land trachtten te bevorderen en de schoonheid daarvan te behouden, maar elke waarachtige volkschê instelling misten.'

stelling tussen het publiek waar hij voor schreef en de voortrekkers van de arbeidersbeweging blijkt trouwens niet alleen uit het al of niet bevlogen zijn door nationalistische gevoelens, maar ook uit de betekenis die de nieuw ontdekte Germaanse cultuurvormen voor hun hadden⁸⁸. In de AJC poogde men in eigen kring 'zinrijke, oude gewoonten langzaam in ere te herstellen'. Men gebruikte daarvoor in het bijzonder het volkslied, de volksdans, de meiboom en het zonnwendefeest. Met behulp van deze en dergelijke ingrediënten schiep men zich een eigen stijl die karakteristiek moest worden voor de nieuwe mens. Er bestond echter niet de minste behoefte om dergelijke gebruiken buiten de eigen kring uit te dragen⁸⁹. Voor Van der Ven en zijn achterban daarentegen was het voortbestaan van deze gebruiken een volkszaak⁹⁰. Ze trokken erop uit om vast te stellen dat ze door de boeren nog in ere werden gehouden en zuiverden ze waar dat nodig was van vreemde smetten. Niet de eigen kring maar de gedachte dat ze bij dit volk hoorden ook al deelden ze niet meer in hun eenvoud, en dat dit volk de herinnering van eeuwen in zijn ziel meedroeg, gaf hen een gevoel van geborgenheid. Dat hun belangen evenmin precies gelijk liepen, blijkt soms uit kleine stekeligheden. Voor sommigen gaat de nadruk die Van der Ven op de Germaanse oorsprong legt wat al te zeer ten koste van de christelijke zin van het gebruik. Anderen kunnen het niet zo gemakkelijk verkroppen dat hij groepen toeristen naar Twente haalt om hen de Twentse gebruiken te laten zien⁹¹.

⁸⁸ Vgl. Vorrink in *Het Jonge Volk* van 20 dec. 1929: 'zo is het Germaanse zonnwendefeest een symbool tevens van de strijd voor het socialisme. Het geloof in de komst van de Lente, de overwinning van het barre getij door zachtheid en mildheid is een stralend teken voor de zware strijd, die de mensheid voert om te stijgen uit de vernedering, de armoede, de verwildering van het kapitalisme naar de edele welvaart, de geestelijke vrijheid van het socialisme.' (geciteerd bij Harmsen, *Blauwe en rode jeugd* (1975²), 193).

⁸⁹ Harmsen, *Blauwe en rode jeugd* (1975²), 190: 'Hieruit vloeit logisch voort, dat wanneer ook de jeugdzorgleiders bij hun werk de volksdans invoeren, de AJC dit niet met instemming begroet, als gewenste en welkome verbreiding van deze dansvorm, maar ziet als in strijd met het wezen van de volksdans! Het is immers een uiting van de nieuwe gemeenschapsmens!'. – Het is dan ook ondenkbaar dat de AJC of de SDAP zou hebben meegewerkt aan het in stand houden of doen herleven van tradities onder de boerenbevolking, zoals dat door Van der Ven en zijn regionalistische achterban en later ook door de N.S.B. gedaan werd. Niet alleen vielen de boeren buiten hun gezichtsveld, ook in hun toekomstvisie was geen verwantschap met de bloed-en-bodem ideologie.

⁹⁰ *Heemliefde* (1941), 7: 'Thans zal de theoretische en praktische beoefening der heemkunde niet langer een verstandelijke ethische liefhebberij blijven voor bepaalde klassen, kringen en bonden, doch steeds meer met hart en ziel worden gediend als plaatselijke, gewestelijke en landelijke volkszaak door iederen bewusten Nederlander'.

⁹¹ Voorbeelden van het eerste bij Van Deinse, *Uit het land* (1925²); 47: 'Het is ook mogelijk, dat het midwinterblazen een overblijfsel is uit den heidenschen tijd. In elk geval lijkt het ons, dat het thans is eene aankondiging dat het Kerstfeest in aantocht is.'; Elderink, *Twènterlaand* (1937), 291: 'Het middewinterblazen is evenwel, al kan het uit vóór-christelijken tijd afkomstig zijn, een sedert eeuwen gekerstend gebruik, waarbij men zich het liefst de herders voor den geest haalt, aan wie de geboorte van Christus het eerst werd verkondigd.' – Een voorbeeld van de irritatie over de exploitatie in het

Wie zich Twent voelt, ziet in deze gebruiken juist de bevestiging van de eigen identiteit en wil ze voor zichzelf houden. Ik heb de indruk dat deze regionale variant van de bloed-en-bodem ideologie in ons land in de jaren dertig steeds krachtiger wordt, zoals de crisis op allerlei gebieden de scheidslijnen tussen groepen verscherpt. In deze jaren horen we ook voor het eerst van wedstrijden in het midwinterhoornblazen en neemt de zorg om het zuiver bewaren van het gebruik na de uitbundige ontdekkings-tochten van de jaren twintig sterk toe. De blazers worden bij elkaar gedreven en ernstig toegesproken, er start een kruistocht tegen blikken hoorns en tegen andere melodieën dan de als traditioneel aangewezen, de nadruk op het Twentse karakter van het gebruik (dat zoals we zagen een eeuw eerder nog allerminst exclusief Twents, maar rooms-katholiek was) wordt groter⁹². Het is alleen om die reden dan ook niet aannemelijk dat men (afgezien van politieke overwegingen) in deze kringen veel sympathie heeft gehad voor het initiatief van de W.A. en de Nationale Jeugdstorm om, naar het voorbeeld van de invoering van de zomerwende-feesten in Duitsland⁹³, op 20 december 1941 in de Rolder Boerdennen, in het hart van Drente, het midwintervuur te ontsteken en de midwinterhoorn te doen klinken⁹⁴. De idee die daarachter stak, was echter in wezen dezelfde.

Alg. Handelsblad van 26 maart en 2 april 1937. De plaatselijke correspondent klaagt erover dat de door Van der Ven georganiseerde folkloristische trips door Twente tot gevolg hebben dat de folklore 'meer en meer in een kijkspel onttaardt en vervlakt, zoodat de innerlijke beteekenis ervan verloren dreigt te gaan.' Een dergelijke reactie van J.J. van Deinse in de *Lochemsche Crt.* van 27 maart 1933: 'Onze volksgebruiken zijn in wezen godsdienstige en ernstige handelingen, ze mogen gerust aanschouwd en bijgewoond worden door ieder, maar het mogen niet worden wat ik noemde publieke vermakelijkheden, wat dan gaat het ernstige en interessante ervan geheel verloren.'

⁹² In deze tijd horen we voor het eerst dat ook protestantse boeren op de midwinterhoorn blazen, vgl. Elderink, *In de middeweenterdage* (1934), 3: 'Meer insgelieks in Maarkel, woar alleen Griffemeerden wönden, is 't Middeweenterhoorn in hooge eere 'ehoalden.' Daarmee wil ik niet suggereren dat het uitgesloten is dat er nog in de jaren dertig rudimenten van een vóór-reformatorische traditie in Markelo aanwezig waren (vgl. noot 35). Maar die traditie heeft dan wel een andere geschiedenis en gevoelsinhoud als in het oosten van Twente. Als de traditie in het oosten inderdaad, zoals ik hiervoor veronderstelde, zijn kracht ontleende aan de bevestiging van de identiteit van het rooms-katholieke bevolkingsdeel, dan is het uitgesloten dat de traditie daar ook onder de protestanten heeft voortbestaan. Symptomatisch is in dit geval dat in de jaren dertig geleidelijk de behoefte ontstaat protestantse blazers te ontdekken om het Twentse karakter van het blazen te onderstrepen (zie ook noot 133).

⁹³ Emmerich, *Zur Kritik* (1971), 122-131; Zender, *Volksbrauch und Politik* (1974).

⁹⁴ Agrarisch Nieuwsblad 20 dec. 1941: 'Vandaag wordt er in de Rolder Boerdennen, de oeroude Germaansche grond in het hart van ons gewest, het midwintervuur ontstoken. De midwinterhoorn zal er klinken en het geluid zal in wijden omtrek gehoord worden. Er zal wijding zijn in deze uren. De Nationaal-Socialistische Beweging geeft hiermede een sympathiek gebaar dat gehoord en gezien moge worden door ons volk. Het zal zóó zijn, dat er honderden zich zullen verzamelen in de machtige kom tusschen de zwiigende boomen. Honderden zullen dit feest mede beleven in deze stemmings-

Het midwinterhoornblazen in Twente na de tweede wereldoorlog

Het Twentse regionalisme zou ook de grondslag worden voor de herleving van het midwinterhoornblazen na de tweede wereldoorlog. Na een paar half mislukte pogingen van de Twentse Courant en de pastoor van de Almelo'se Mariaparochie, en de vaststelling in 1952 door een journalist dat het met het midwinterhoornblazen is afgelopen⁹⁵, weet Racer Palthe, de boer en waard van 't Everlo, in 1953 een jury te formeren en een wedstrijd te organiseren die wel aanslaat en het begin is van een reeks van soortgelijke activiteiten⁹⁶. Hoewel de motieven dezelfde zijn als voor de oorlog, is de situatie zo veranderd dat de verschillen al spoedig de overeenkomsten gaan overwoekeren. De belangrijkste oorzaak is dat het regionalisme zelf een folklorisme gaat worden. De hardnekkigheid waarmee men zich aan een snel slinkend aantal moeilijk in stand te houden eigen-aardigheden vastklampt, wordt krampachtiger. Het gevoel tekort te komen of tekort gedaan te worden dat in de jaren zestig en zeventig voor zoveel mensen een steeds belangrijker plaats gaat innemen tussen de andere luxe-verlangens waarmee men de tijd tracht dood te slaan (en dat zich in dit geval uit als rancune tegen de Randstad), geeft het bovendien (en niet alleen in Twente) iets benepens. Van dat laatste is bij het midwinterhoornblazen op zichzelf niets te merken, van het eerste wel. De behoefte om er een *Twents* gebruik van te maken zoekt voor het eerst een theoretische rechtvaardiging en uit zich, enigszins paradoxaal, in een expansie- en exportdrift die in de geschiedenis van het gebruik haar gelijke niet heeft. Op die expansiedrift kom ik nog terug. De theoretische rechtvaardiging vertoont zich in de hardnekkige pogingen om de verspreiding van het gebruik met de grenzen van het drostambt Twente te

volle omgeving en er getuige zijn van een ceremonie, eenvoudig van aanschijn, doch diep van zin. Deze dag van de midwinterzonnenevendeviering heeft wel een zeer bijzondere betekenis in de dagen die wij thans beleven. De W.A. wil het oude gebruik weer invoeren om erdoor te getuigen van haar vaste geloof in het ontwaken van het volksch bewustzijn, in de heilige verwachting van een schoone toekomst, van een nieuwe dag.' – Het verschil met de activiteiten in Twente is dat in dit geval het midwinterhoornblazen niet als een Twents, maar als een Nedersaksisch gebruik werd beschouwd. Daar waren (even aanvechtbare) historische gronden voor aan te voeren, terwijl er bovendien nog de vermeende verwantschap tussen de midwinterhoorn en de Drentse boerhoorn (die men in de literatuur over het midwinterhoornblazen vaker tegenkomt) een rol zal hebben gespeeld. Voorbeelden van een dergelijke identificatie bij Van der Ven, *Ons eigen volk* (1942), 242 en bij Varenhorst, *Midwinterblazen* (1951), 6: 'In Drenthe kent men de zgn. koehoorn, die in dezelfde tijd wordt geblazen als in Twente de midwinterhoorn.'

⁹⁵ Jans, *Het midwinterhoornblazen* (1977), 52.

⁹⁶ Buter, *Midwinterblazen* (1957), 92; Jans, *Het midwinterhoornblazen* (1977), 54 vlg., 74.

laten samenvallen⁹⁷ en de traditie ook bij protestanten aan te wijzen⁹⁸.

Met het regionalisme verandert ook het karakter van het blazen. Dat laat zich al vermoeden bij een oppervlakkige beschouwing van de foto's: vóór de oorlog overwegend oudere boeren in werkkleding bij een put, na de oorlog jongens (boerenjongens?) in sportieve of modieuze jekkertjes met soms op de achtergrond achter een hek het publiek. Ook als het niet op de foto staat, is het publiek na de oorlog niet meer weg te denken. Voor de eerste wedstrijd in 1953 komt het al met bussen vol uit het nabijgelegen Hengelo en het ontziet zich niet om nog tijdens het blazen 'in de stijlvolle ouderwetse gelagkamer' moderne muziek op de piano te tingelen⁹⁹. Het lijkt dan ook meer dan een toeval dat de organisator van het feest geen onderwijzer (zoals in de jaren dertig), maar de waard van een in die tijd (en misschien nog wel) vermaard pannekoekenhuis is¹⁰⁰. Subtieler, maar daarom niet minder sprekend voor de liefhebber, blijkt het verschil met voor de oorlog uit het gesprek dat Van der Ven met hem heeft¹⁰¹. Van der Ven vertelt dat deze Palthe nooit uitgepraat raakt over het 'mirreweenterblazen', met steevast als eindconclusie: 'Als je er aandachtig naar luistert, dan doet het je wat.' – 'Wat doet het je dan precies wel?' vraagt Van der Ven. Het is een vraag naar de bekende weg, 'want de Twentenaar is sober met zijn woorden, als hij over zijn geloof en zijn verhouding tot God spreekt.' Toch wil Racer Palthe wel kwijt dat het blazen voortkomt uit angst. Van der Ven vertelt dat terloops, alsof hij zich niet bewust is van de historische betekenis van die woorden. De theorie is vlees geworden! Eindelijk een boer die het juiste antwoord weet!

De gegeven voorbeelden tekenen de geweldige moeilijkheden waarvoor de nieuw benoemde jury zich gesteld ziet. Ze moet het gebruik weer van de grond af opbouwen met jongens die nog nooit een hoorn in de

⁹⁷ Vgl. b.v. Jans, *Het midwinterhoornblazen* (1977), 23: 'De westgrens van de hoorn in Overijssel komt ongeveer overeen met de westgrens van het drostambt Twente (uitgezonderd het overwegend protestante Vriezenveen, Rijssen en Diepenheim, waar tot nu toe [sic!] geen gegevens van bekend zijn geworden)'. In zijn boek over het midwinterhoornblazen komt Jans achttmaal direct of indirect op dit punt terug: p. 17 ('Daarom is het midwinterhoornconcorso een gebeurtenis voor alle Twentenaren, en niet uitsluitend een rooms-katholieke gebeuren?'), 23 (zie noot 97), 29, 40 ('Het blijft een opmerkelijke zaak, dat vooral het overwegend rooms-katholieke deel van Twente het best deze traditie in ere hield, wat echter niet wil zeggen, dat in niet-katholieke gedeelten van oost-Overijssel niet geblazen zou zijn.'), 41, 44, 44-45, 46. – Opmerkelijk in dit verband is de poging om het blazen ook in Vriezenveen populair te maken (p. 66).

⁹⁹ Buter, *Midwinterblazen* (1957), 92.

¹⁰⁰ Van der Ven, *Folkl. omzwervingen* (1977), 62.

¹⁰¹ Van der Ven, *Folkl. omzwervingen* (1977), 62-63, 70.

hoek van de mond hebben gehad. Ze moet de publieke belangstelling in goede banen zien te houden. En ze moet waakzaam zijn voor het sluipend bederf in eigen kring. Geen wonder dat ze om deze problemen het hoofd te bieden al snel uitgroeit tot een omvangrijk lichaam (de commissie voor 't Mirreweenterhoornblazen), met een Bestuur, een Jury, een veelkoppige Propagandacommissie opgebouwd uit plaatselijke afdelingen, eigen briefpapier met embleem, een uitgekiend puntensysteem waarmee de muzikaliteit en de puurheid van het blazen worden getoetst, een aantal wedstrijdtroufeën en speldjes en incidenteel steun van het bedrijfsleven. Dat ze toch niet altijd slaagt in het vinden van een geheel bevredigende oplossing behoeft niet te verbazen en dat ze in het bijzonder moeite heeft met het onderkennen van onzuiverheden in de eigen gelederen is menselijk. Op een buitenstaander maakt het niettemin een vreemde indruk dat de zoon van een van de leden van de Propagandacommissie met kennelijke instemming van Everhard Jans zijn hoorn in een jazzband gebruikt¹⁰² en dat in het clubje van vier waarmee Jans oefent een meisje zit¹⁰³. Hoewel dit laatste ongetwijfeld van feministische zijde zal worden toegejuicht (al was het natuurlijk juist geweest als er twee meisjes in hadden gezeten), kan men zich voorstellen dat onze Germaanse voorouders, ondanks hun hoge achting voor de vrouw, zich bij zo'n ontwikkeling in de urn omdraaien. Daartegenover staat dan wel weer de niet te miskennen inzet van de betrokkenen. Toon Borghuis, de Oldenzaalse onderwijzer-koordirigent-organist-dichter-schrijver, reist (veelal in de auto van de wegenbouwer Reef) jaar in jaar uit van buurtschap naar buurtschap om de vorderingen van de blazers te begeleiden en ontwikkelt bovendien een soort standaardmelodie die aan al te drieste vernieuwingen een halt moet toeroepen¹⁰⁴. Jan Jans ontwerpt het embleem (een kruis oprijzend uit een zonnrad en gedragen door een liggende hoorn) dat voor het briefpapier en de zilveren draagspeldjes wordt gebruikt¹⁰⁵. Zijn zoon Everhard blaast jarenlang in de heilige tijd in een stadswijk van Almelo 'als een roepende in de woestijn', zoals hij zelf schrijft, tot hij ten langen leste gezelschap krijgt¹⁰⁶.

De moeilijkheden waarvan hiervoor al even sprake was, zijn veelsoortig en soms onverwacht. Meteen in het begin is er het probleem van

102 Jans, *Het midwinterhoornblazen* (1977), 60.

103 Jans, *Het midwinterhoornblazen* (1977), 66.

104 Jans, *Het midwinterhoornblazen* (1977), 55.

105 Jans, *Het midwinterhoornblazen* (1977), 62, 70.

106 Jans, *Het midwinterhoornblazen* (1977), 65, 66.

de blikken hoorns¹⁰⁷. Het is een teleurstelling maar het wordt verrassend snel opgelost. Ingewikkelder is de discussie over de juiste melodie, die zich jarenlang voortsleept. Hoewel men uitgaat van een traditioneel patroon ontstaan er toch stijlverschillen¹⁰⁸. Er is een stroming die meer uit is op muzikaliteit en er zijn mensen, zoals Scholten-Lubberink, die opkomen voor het 'mystieke oude blazen'. Dat de muzikale stroming met haar voorkeur voor lichte hoorntjes enige jaren achter elkaar de zilveren hoorn wint, wekt ongenoegen bij de anderen. Eén van hun argumenten is dat het tenslotte gaat om het verjagen van boze geesten¹⁰⁹. De Kemissie buigt zich over het probleem. Op het ogenblik schijnt de voorkeur uit te gaan naar 'de oude roep'¹¹⁰. Onverwacht is dat het organiseren van de wedstrijden niet direct tot gevolg heeft dat het oude gebruik zich herstelt. Er wordt wel geblazen om te oefenen, maar als de wedstrijd voorbij is, houden de blazers ermee op. Toen 't'aole Toon' dat in de gaten kreeg, moet hij met zijn 'zwarte apostelstem' geroepen hebben: 'Of je nou op een wedstrijd eerste of laatste wordt, dat is niet belangrijk. I'j bloast veur 't Kerstkind! Bloast deur, leer 't oew kinder'¹¹¹.

De bittere waarheid is dat er ook buiten de wedstrijden om steeds vaker voor anderen dan het Kerstkind geblazen wordt, al gebeurt dat soms met instemming van de Kemissie. Dat begint al in 1954. Vijf jaar voordat de Abraham vanaf Soestdijk zijn zegetocht door Nederland zal beginnen, wordt de midwinterhoorn op Koninginnedag naar het paleis gedragen. Daar herhaalt zich (op veel hoger niveau) wat onze Wermlandse Kavaliere dertig jaar eerder overkwam en in dezelfde hiërarchische volgorde: eerst Irene, daarna Beatrix zetten het instrument aan de mond, maar de hoorn blijft in alle toonaarden zwijgen. En dan gebeurt wat gewoonlijk alleen in sprookjes gebeurt: uit de menigte stap . . . Hendrik Weghorst naar voren, dezelfde man die dertig jaar geleden bij een put op de Kavaliere stond te wachten, en hij geeft ter plaatse een nummertje weg 'dat het daverde tot in de verste uithoeken van het paleis.'¹¹² Deze

¹⁰⁷ Zie noot 53.

¹⁰⁸ Toon Borghuis geeft, behalve het traditionele patroon, ook algemene richtlijnen voor de stijl, vgl. b.v. *Ons Twente* 15, no. 8 (1964): 'Blaas langzaam en devoot. Gedragen en niet gejaagd. Het moet mooi klinken op het land, 't moet vroom klinken maar ook vrolijk.'

¹⁰⁹ *Ons Twente* 16, no. 6 (1965), [3].

¹¹⁰ Jans, *Het midwinterhoornblazen* (1977), 63; Derkman, *'N oaln roep* (1979).

¹¹¹ Van der Ven, *Fokl. omzwervingen* (1977), 66; Jans, *Het midwinterhoornblazen* (1977), 63. - In het verslag van Van der Ven ontbreekt de verwijzing naar het Kerstkind.-

¹¹² Van der Ven, *Fokl. omzwervingen* (1977), 78.

schaalvergroting is symptomatisch. De midwinterhoorn kan zich in de jaren na 1954 spiegelen in een groeiende belangstelling¹¹³. Men gaat bij de ziekenhuizen blazen voor de zieken, vanaf de torens van verschillende dorpen voor de gelovigen, bij de binnengracht van Huize Almelo voor de Graaf van Rechteren Limperg (?), en tijdens kerstdienst (op initiatief van een Gelderse pastoor) voor de kerkgangers. Er lopen blazers mee in een adventsprocessie naar de Kroezeboom in de Fleringer es. Anderen (of dezelfde want je komt voortdurend dezelfde namen tegen) trekken over de grens om de Duitsers het blazen weer te leren¹¹⁴ en geven met hetzelfde oogmerk demonstraties (met honderden kijkers) in de Achterhoek, west-Twente en Vriezenveen, in de meeste gevallen overigens zonder blijvend succes. Dit alles kunnen de ware liefhebbers nog verwerken, maar ze kennen ook grenzen die ze niet wensen te overschrijden. Zo wijst de voorzitter van 'De Kreckel', die in Enschede het blazen voor de zieken organiseert, de suggestie om vanaf hoge punten in de stad te gaan blazen af, met het argument dat hij alleen een uitzondering voor de zieken maakt omdat die niet zelf naar het platteland kunnen¹¹⁵, en Jans distantieert zich van de demonstraties die de V.V.V. van Ootmarsum rond en op de kerstdagen bij het Los Hoes in de Smithuisstraat organiseert. Al deze activiteiten, toegejuicht of niet, geven de midwinterhoorn een grotere bekendheid dan hij ooit heeft gehad en zijn de aanzet voor zijn populariteit als souvenir¹¹⁶. Verschillende midwinterhoornmakers werken voornamelijk voor de export. Het aantal hoorns buiten Twente (tot in Nieuw Zeeland toe) wordt al in 1962 hoger geschat dan daarbinnen en menig Twents hart zal sneller hebben geklopt toen in een televisie-interview met kardinaal Alfrink aan de muur van zijn kamer een midwinterhoorn in beeld kwam. Zo wordt de midwinterhoorn stormenderhand het symbool van Twente. De autoriteiten beseffen dat ook. In 1961 geeft het Provinciaal Bestuur aan de Enschedese beeldhouwer Jan van Eijl de opdracht een plastiek van een midwinterhoornblazer te vervaardigen. Het beeld krijgt als tegenvoeter van Us mem, Het peerd van ome Loeks, Bartje en de Dokwerker, een plaats bij de toren van het stadhuis van Hengelo. In 1974 bieden de RABO-banken een wisselbeker voor het juniorenconcours aan, met daarin gegrift de woorden: 'Bliev bloazen, hoalten hoaren dien leed – an zin zo riek.' In hetzelfde jaar, een

¹¹³ De hierna volgende feiten zijn, voorzover niet anders vermeld, ontleend aan Jans, *Het midwinterhoornblazen* (1977).

¹¹⁴ Brockpähler, *Signalhorn* (1978), 60–61; *Der erste neue Mirrewinterhorn* (1955).

¹¹⁵ Buter, *Midwinterblazen* (1957), 96.

¹¹⁶ In Duitsland heeft deze ontwikkeling zich niet voorgedaan, vgl. Brockpähler, *Signalhorn* (1978), 72. Dit hangt samen met de hiervoor gesignaleerde verschillende historische ontwikkeling.

absoluut hoogtepunt, vindt in het stadhuis van Hengelo ter gelegenheid van het tweede lustrum van de T.H. Twente de première plaats van Jurriaan Andriessens 'Midwintersong', een symfonie voor orkest en vier midwinterhoorns. Uit deze kakofonie van midwinterhoornklanken tenslotte werden de tonen uit de hoorn van Herman Bekhuis, de Ootmarsumse blazer, gekozen voor de langspeelplaat 'Leedkes um 't los hoes.' Ze worden door Hermans overgenomen op de band in de veronderstelling dat hij daarmee een oerkreet in de vlucht gevangen heeft.

De gevoelswaarde van het gebruik voor buitenstaanders na de eerste wereldoorlog

Het lijkt me niet te gewaagd om te veronderstellen dat de klanken van al die midwinterhoorns in de jaren na 1919 bij een zo veelkoppig en wisselend publiek de meest uiteenlopende gevoelens hebben opgewekt. In de meeste gevallen zullen ze zo vluchtig zijn geweest (tussen nieuwsgierigheid en verveling) dat het niet nodig is er lang naar te gissen. Bij de kleinere groep van direct betrokkenen laten ze zich wat gemakkelijker raden omdat die zich er soms in meer of minder bedekte bewoordingen over hebben uitgesproken. Met die direct betrokkenen bedoel ik in dit geval niet de juryleden en wedstrijdcommissarissen in functie (het gewicht van hun gevoelens kan men zich voorstellen) maar al diegenen die erop uittrokken en in de vallende schemer of op een mistige decembermiddag de klanken vanuit de verte op zich af hoorden komen. 'Dat jag mien hett' in braand' schrijft Toon Borghuis en daarmee geeft hij de grondtoon aan die ook in andere beschrijvingen is terug te vinden¹¹⁷. Men houdt de adem in bij de gedachte dat dezelfde geluiden voortgebracht door dezelfde mensen zo al eeuwen hebben geklonken in dezelfde tijd van het jaar. De beste beschrijving van die gevoelens vindt men bij Meyling: 'De Twent die in de Kerstnacht "de woonderen klaank" hoort die hem zo vertrouwd is, voelt iets trillen in zijn gemoed. Hij weet zich hier thuis, verbonden met de grond waarop hij leeft en werkt.'¹¹⁸ Dat zijn religieuze of zelfs mystieke gevoelens. Ze kunnen de voedingsbodem worden voor een fanatiek nationalisme of regionalisme, maar ze lijken in de verste verte niet op de gevoelens die we bij de midwinterhoornblazers in de achttiende en negentiende eeuw veronderstelden en evenmin op die welke de proefpersonen van Hermans bevingen toen ze naar zijn bandopname luisterden.

¹¹⁷ Borghuis, *'t Mirweenterhoornblaozen* (1956), 145.

¹¹⁸ Meyling, *Twente* (1953), 19.

De gevoelswaarde van het gebruik voor de blazers na de eerste wereldoorlog

En de gevoelens van de blazers zelf? Omdat de meeste berichtgevers vanuit de verte naar hen blijven luisteren, blijven de blazers in de mist. De berichten over hun aantallen zijn zo tegenstrijdig, de gegevens over hun persoon zo schaars dat het onmogelijk is om een scherp beeld van hen te krijgen. Uit die schaarse berichten houd je op zijn best de indruk over dat het blazen sinds het eind van de negentiende eeuw alleen buiten de dorpen en dan alleen nog op enkele boerderijen beoefend wordt¹¹⁹. Die indruk wordt versterkt doordat het handjevol boeren dat in de jaren twintig en dertig aan het woord wordt gelaten zonder uitzondering over hun jeugd (soms een zeer ver terugliggende jeugd) spreekt¹²⁰ en doordat een analyse van het veel omvangrijker Duitse dossier (dat overigens voor een belangrijk deel uit gegevens verzameld in de jaren vijftig bestaat) tot dezelfde slotsom leidt. En tenslotte zijn er nog sociaal-psychologische argumenten om aannemelijk te maken dat er in het begin van deze eeuw een teruggang moet zijn geweest: het groeiende zelfbewustzijn van het rooms-katholieke bevolkingsdeel zal (zeker in een zo overwegend katholieke streek als noordoost-Twente) de behoefte om met dit blazen te rebelleren tegen de protestantse autoriteiten hebben doen afnemen¹²¹, terwijl het openbreken van de lokale gemeenschappen als gevolg van de rationalisatie van de landbouw, de trek naar de stad en de verstedelijking van het platteland de individuele boer steeds meer vervreemde van dergelijke traditionele agrarische gebruiken¹²². Er is dan ook alle reden om de opmerking van Van der Ven (in 1924) dat er 'alleen in de naaste omgeving van Borne nog zeker wel op een honderdtal erven 't hoarn geblazen wordt' met scepsis te bezien¹²³. Van der Ven noemt in dit verband met name Hasselo. In Hasselo werd hij opgewacht door Hendrik Weghorst. Twintig jaar later, in 1943, ontmoet Buter ook een Weghorst (de timmerman Weghorst) uit Hasselo¹²⁴. Deze vertelt dat hij

¹¹⁹ Vgl. b.v. Geerdink, *Eenige bijdragen* (1895), 509: 'Eigenaardig is het gebruik, dat men op roomsche buitengemeenten in Twenthe van den 1sten Advents-zondag tot Kerstnacht op gekuipte horens[...] die verder dan een uur afstands konden[sic!] gehoord worden, zeer harmonieus blaast.'; Van Deinste, *Uit het land* (1922), 46: 'Er gaat bijna geen jaar voorbij, dat we er niet een dag op uit gaan om naar het midwinterblazen te gaan luisteren. Dat lukt niet altijd en somtijds maakt men een vergeefsche reis, doch meestal hoort men op verschillende plaatsen de hoorns klinken.'

¹²⁰ Zie noot 68.

¹²¹ Engelbertink, *Een eeuw politiek* (1953), 123-126.

¹²² Over het geleidelijk karakter van dit proces in Twente: Van Hessen, *De katholieke bevolking* (1953) en Mulders, *De Twentse boer* (1953).

¹²³ Van der Ven, *Folkloristische omzwervingen IX* (1924), 22.

¹²⁴ Zie noot 63.

als achtjarige jongen bij een buurman een ruw gemaakte houten hoorn in handen kreeg *waar niemand mee overweg kon*, maar waar hij geluid uithaalde¹²⁵. Laten we aannemen dat het die middag *geklonken* heeft alsof er honderd hoorns waren (zo'n ding draagt volgens kenners kilometers ver), of dat hij met de naaste omgeving van Borne heel noordoost Twente bedoelde.

Wat kan een boer in deze tijd, waarin het gebruik bezig was te verdwijnen, bij dit blazen gevoeld hebben? Er is alle reden om de opmerkingen dat het een oud gebruik is of dat het de komst van de Heiland aankondigt, waar Van der Ven en nu ook weer Hermans geen waarde aan hechten, ernstig te nemen. Het hoorde bij de maand december, zoals zoveel handelingen in zijn leven een vaste tijd hadden en die herhaling gaf hem zekerheid. Misschien was hij zich vaag bewust dat hij een van de laatsten was en behoorde hij tot het soort mensen dat juist daarom koppig volhoudt, uit verzet tegen veranderingen die het bestaan van vooral oudere boeren en marginale boerenbedrijven bedreigden. En hij kan voor dat verzet een rechtvaardiging gevonden hebben in de overtuiging dat het een vroom gebruik was, in een tijd waarin steeds meer mensen (ook mensen uit zijn naaste omgeving die naar de Twentse fabriekssteden waren getrokken om in de fabrieken te werken) het geloof in de steek lieten. Zeker is dat ook deze gevoelens vluchtig waren. Er viel niet zoveel over te zeggen. De rebellie die er ooit in had doorgeklonken, was er sinds lang uit verdwenen. Men kan ze wat die vluchtigheid betreft nog het best vergelijken met de gevoelens van enkele miljoenen Nederlanders in onze tijd wanneer ze met een kerstboom van de markt thuiskomen en hem, al of niet met de gedachte aan het kerstfeest, in de hoek van de kamer plaatsen. Vermoedelijk kennen alleen degenen die hem niet gekocht maar in het bos gestolen hebben nog een ongetwijfeld kortstondig maar intens gevoel van voldoening omdat ze zonder betrappt te zijn hun geld in de zak hebben gehouden. In de sociale ruimte waarin de hoornblazer zich bewoog was daar een politieverordening voor nodig geweest. Die zat er niet meer in¹²⁶. Integendeel. Toen hij op het punt stond het ding voor goed neer te leggen, kwamen er bevlogen heren uit de nabijgelegen industrieplaatsen en soms zelfs van nog verder om hem te vertellen dat dat blazen een diepere zin had dan hijzelf kon vermoeden. Men kan zich voorstellen dat hij aanvankelijk met wantrouwen naar hen luisterde en bij hen het stereotiepe beeld bevestigde dat de Twent

¹²⁵ Buter, *Midwinterblazen* (1957), 93.

¹²⁶ De politie verbood wel, na een verzoek van de omwonenden die bang waren dat hun kinderen in de slaap zouden schrikken, het in 1956 gestarte blazen op de toren van de Gregoriuskerk, vgl. Jans, *Het midwinterhoornblazen* (1977), 58-59. In dit geval kon men zich echter niet beroepen op het traditionele karakter. In een vroegere periode, toen het midwinterblazen nog geen ideologische ruggesteun had gekregen, zijn er wel politieverordeningen geweest (zie noot 28).

'traditionalistisch is, geestelijk langzaam en van een zekere lauwheid wat zijn gevoelsleven betreft.'¹²⁷ De kortsluitingen in de contacten zijn daar voorbeelden van¹²⁸.

Uit de reacties op de pogingen vóór en na de tweede wereldoorlog om het gebruik nieuw leven in te blazen blijkt dat er ook boeren zijn geweest die voor deze plotselinge aandacht uit de stad gevoelig waren. Hoeveel is niet duidelijk. Volgens Van der Ven waren er in 1967 weer zo'n 300 boeren, jong en oud, die het gebruik in ere hielden¹²⁹. Jans spreekt in 1977 van 'meer dan 200 blazers en hun aantal groeit nog jaarlijks.'¹³⁰ Op een plattelandsbevolking van ruim 60.000 mensen is dat een te verwaarlozen aantal¹³¹. Het bevestigt de opmerking van Schmit dat de Twentenaar zich niet zo druk maakt voor het herstel van palmpaasoptochten, midwinterhoornblazen en klootschieterssport en dat hij deze dingen, voorzover ze geen levende werkelijkheid zijn gebleven rustig overlaat aan de minnaars van de folklore¹³². Van die kleine groep minnaars wordt vooral na de tweede wereldoorlog een niet onaanzienlijk aantal aangesproken door het wedstrijd karakter, zoals hiervoor al is gebleken. Bij hen is niet veel meer te verwachten dan spanning, sensatie, competitiedrift, mischien gemengd met het schijn-heilige gevoel dat zij, zoals hen met nadruk steeds opnieuw wordt toegeroepen, bezig zijn een oude traditie in stand te houden. Men hoeft zich echter slechts de voor de boeren steeds moeilijker wordende economische situatie en de diep ingrijpende veranderingen die daarvan het gevolg waren, voor de geest te halen om te begrijpen dat dat in stand houden van de traditie voor een aantal van hen ook een diepere emotionele betekenis moet hebben gehad. Voorzover ze dit kerstblazen in hun jeugd nog gekend hadden, herinnerde het hen aan een achteraf beschouwd veel eenvoudiger en daardoor veiliger leven. Voorzover ze er nauwelijks meer herinnering aan hadden, kunnen ze zich

¹²⁷ Ter Kuile, *De bewoners* (1937), 81; Van Hessen, *De Katholieke bevolking* (1953), 45.

¹²⁸ Koekoeks Jaan houdt de boot af als hij tegen Cato Elderink zegt: "t Was meer zo'n gebleer, dat i-j in 'n duusteren heurden' (*In de middeweenterdage* (1934), 2); Van der Ven waarschuwt de A.N.W.B.-er voor die houding (zie noot 72); Jans Geerdink wil de pastoor niet teleurstellen als die hem kort na de tweede wereldoorlog vraagt of hij op de hoorn wil blazen voor de nachtmis begint, maar hij vindt het 'knap vroeg veur de winterdag' en blaast als de tijd daar is vanuit zijn bed door het open raam (Jans, *Het midwinterhoornblazen* (1977), 53); Hermans krijgt geen verstandig woord uit zijn blazer (zie noot 5).

¹²⁹ Van der Ven, *Folkloristische omzwervingen* (1977), 64. Vloedbeld, *Kerstmis* acht in 1953 een aantal van 200 hoorns dat door 'iemand van elders' voor Saasveld e.o. wordt opgegeven schromelijk overdreven, de Haagse Crt. komt in 1959 voor geheel Twente met 200 hoorns (24-12-59).

¹³⁰ Jans, *Het midwinterhoornblazen* (1977), 57.

¹³¹ Een grove schatting, vgl. Van Hessen, *De katholieke bevolking* (1953), 32-33.

¹³² Schmit, *Zielzorg* (1953), 250.

hebben laten overrompelen door de idee dat niet de gewantrouwde stedelingen of de gehate heren in Den Haag maar de boeren de eigenlijke dragers zijn van onze volkscultuur. In die gevoelens speelde het geloof geen rol meer. Sinds de jaren dertig komen we dan ook incidenteel protestantse blazers tegen¹³³. Het zou evenwel een onjuiste conclusie zijn om dat als een uiting van regionalisme te beschouwen. Regionalisme beantwoordt aan een bij uitstek burgerlijke of kleinburgerlijke behoefte zich af te zetten tegen dezelfde groepen in het culturele centrum van het land. Het is een concurrentiestrijd waar de boer geen deel aan heeft. Als de ideeën over bloed en bodem die aan dit regionalisme ontsproten zijn hem aanspreken dan heeft hij daar zijn eigen redenen voor. Ze kunnen hem zelfs de illusie geven, als hij boven zijn put staat te blazen, dat zijn voorouders daar honderden jaren lang gestaan hebben¹³⁴ en dat hij bezig is de boze geesten te verjagen en de vruchtbaarheid over zijn land af te dwingen. Zo'n man had Racer-Palthe op het oog. Maar zelfs als zo'n man bestaan heeft (en dat is niet onwaarschijnlijk) of als hij nog bestaat (maar dat lijkt me minder waarschijnlijk) dan hebben zijn gevoelens toch niet meer geleken op die van zijn voorouders als de plaatselijke hoofdonderwijzer, gewikkeld in een haardkleed en met een gouden helm met koeiehoorn op het hoofd, gelijkenis vertoont met Claudius Civilis.

Ideologie en werkelijkheid

Tot zover de vraag welke waarde we mogen hechten aan de interpretatie van het midwinterhoornblazen die door Hermans gebruikt is voor zijn onderzoek. Uit dit overzicht is, hoop ik, duidelijk geworden dat de gevoelens die in de verouderde en gepopulariseerde volkskundige literatuur met het gebruik worden verbonden een ideologisch bepaalde theoretische constructie zijn en dat ze in de historische werkelijkheid nergens zijn terug te vinden. In die werkelijkheid veranderen ze bovendien voortdurend, afhankelijk van de situatie en binnen die situatie weer van de verschillende sociale groepen waarin we het kunnen aantreffen.

2. Het isoleren van de klank van de midwinterhoorn uit zijn historische context

Het voorafgaande houdt tevens in dat ik over het tweede critieke punt in het betoog van Hermans (de vraag of men het recht heeft om een gebruik terug te brengen tot één aspect en dat uit zijn context te lichten) kort kan zijn. Als alleen zijn proefpersonen bij het aanhoren van de

¹³³ Zie noot 92 en voorts Jans, *Het midwinterhoornblazen* (1977), 44 (afb. p. 21).

¹³⁴ Zie noot 31.

midwinterhoorn de gevoelens hebben gehad die in de theorie met het gebruik worden verbonden, dan heeft hij op zijn best bewezen dat de klank van de midwinterhoorn geschikt is om gebruikt te worden in een geconstrueerde situatie die misschien bestaan heeft maar misschien ook niet. Hij zal zijn bewijs dan wel moeten afronden door aan te tonen dat ze net zo reageren op schieten, op het knallen van zweepen, luiden van klokken en rammelen van kettingen om enkele van de meest aangehaalde bezweringshandelingen te noemen. En aangezien, zoals wij zagen, zoveel mensen zoveel andere gevoelens bleken te kunnen hebben, afhankelijk van de omstandigheden, zal hij die constructie naar te vreezen valt moeten bevolken met zijn eigen proefpersonen, dat wil zeggen met mensen die deze gebruiken nooit hebben meegemaakt, opgegroeid zijn in hetzelfde milieu, in de huidige culturele situatie en gevrijwaard voor invloeden van buiten doordat ze alleen hoeven te reageren vanuit hun stoel in een kunstmatig geschapen steriele omgeving. Dat zijn doel hoger of dieper ligt blijkt uit het feit dat hij naast de midwinterhoornklank ook een paasliedje heeft gekozen, dat met zekerheid nooit door enige Germaan gezongen is, met het argument dat de betrokken kunstenaars de ervaringswijze eigen aan de paasrituelen hebben kunnen uitdrukken, omdat ze uit de streek zelf afkomstig zijn en zich daarbij betrokken voelen¹³⁵. Daaruit spreekt het geloof, net als uit zijn bronnen, dat het Twentse volk zonder er zelf weet van te hebben dergelijke oergevoelens in zijn ziel met zich meedraagt en dat de gevoelige waarnemer die op enige afstand naar de midwinterhoorn staat te luisteren ze kan horen.

Conclusie

Zolang het gaat om de interpretatie van het midwinterhoornblazen en van de paasgebruiken kan men nog denken dat Hermans het slachtoffer is geworden van het drijfzand dat in de afgelopen honderd jaar op het terrein waarop volkskundigen zich bewegen, is opgespoten. Het idee echter om één aspect van het gebruik (de klank van de midwinterhoorn en de melodie van een paasliedje) uit zijn context te lichten en aan de reacties van een aantal proefpersonen conclusies te verbinden is van hemzelf en wekt het stellige vermoeden dat hij van drijfzand houdt. Zijn onderzoek laat bij herhaling zien dat hij zo bezeten is van de wens om oergevoelens op het spoor te komen dat hij de meest elementaire argwaan die men van een onderzoeker mag vragen, tegenover zijn eigen mystieke behoeften schijnt te missen en conclusies die in zijn gegevens besloten liggen maar die hem niet bevallen eenvoudig over het hoofd ziet. Wat het eerste betreft, het is vanuit een oogpunt van methode merkwaardig dat hij bij de keuze van zijn proefpersonen wel heeft gelet op hun

¹³⁵ Hermans, *Folklore* (1980), 53.

geografische spreiding, terwijl die in onze cultuur nauwelijks relevant is, maar niet op de sociale¹³⁶, het is onverdedigbaar dat hij geen duidelijke verantwoording heeft afgelegd van het ontbreken van dezelfde gevoelens bij die ene blazer die hij in Twente blijkens een krante-interview heeft bezocht en dat hij geen proefonderzoek in Twente heeft uitgevoerd om daarvoor een duidelijke verklaring te zoeken¹³⁷; en het is onaanvaardbaar dat hij zijn proefpersonen behalve met de hiervoor genoemde geluiden niet ook geconfronteerd heeft met andere hoornklanken en andere kinderkoortjes die niet in de constructie pasten. Wat het tweede betreft: in een bijlage doet hij verslag van hetzelfde onderzoek met een aantal Amerikaanse studenten. Ze reageren ongeveer hetzelfde met één afwijking: de hoornklank wekt bij hen geen gevoelens van dreiging en angst. De conclusie ligt voor de hand dat dat komt omdat de Amerikanen zich in een andere culturele situatie bevinden. Men hoeft zich daarvoor alleen maar bewust te zijn hoe verschillend de inhoud is van begrippen als eenzaamheid, dreiging, angst, verdriet in de verschillende groepen in onze samenleving in het heden en in het verleden en hoeveel moeite het de een zal kosten om dergelijke gevoelens in zichzelf te herkennen waar het de ander moeiteloos lijkt af te gaan. Hermans gaat daar volstrekt aan voorbij wanneer hij opmerkt dat het enige serieuze probleem de vertaling van de gevoelens was¹³⁸. Het is kenmerkend voor het verbalisme in zijn denken¹³⁹, dat nog versterkt wordt door de quasi-exactheid waarmee hij de kracht van de aangegeven gevoelens meet. Het zou me niet verbazen

¹³⁶ Zie noot 2. De beroepen zijn: 1 academicus, 3 onderwijzers, 4 middenstanders, 2 huisvrouwen, 1 student, 2 HAVO-leerlingen en 2 MAVO-leerlingen, leeftijden tussen 16 en 53. Merkwaardig is ook dat de proefpersonen uit vier families zijn gekozen, met de bedoeling om op die manier individuele afwijkingen van het gemiddelde te corrigeren. Daar zit blijkbaar de gedachte achter dat de familie als familie zuiverder de oergevoelens bewaart. Inderdaad wijken de reacties van een aantal individuen opvallend van het gemiddelde af.

¹³⁷ Zie noot 5. Men vraagt zich bijvoorbeeld af waarom de kerstening die hij als argument aanvoert de veronderstelde 'heidense' gevoelens intact zou hebben gelaten en waarom iemand wiens gevoelens gekerstend zijn niet meer over die gevoelens kan praten, terwijl hij ze wel als substraat in zich meedraagt. Een én ander gaat uit van de (verzwegen) premisse dat alleen de oerstaat zuiver is en dat de Germanen (welke Germanen?) in die oerstaat leefden.

¹³⁸ Hermans, *Folklore* (1980), 95.

¹³⁹ Er zijn daarvan in zijn studie legio voorbeelden te vinden. Het meest opvallend is zijn vertrouwen in de bruikbaarheid van de subtiele verschillen tussen begrippen als vreugde, geluk, genieten (waaraan dan nog eens voor dit bijzonder geval blijheid, vrolijkheid en opgewektheid worden toegevoegd) voor een onderzoek als dit, waarbij de mensen dan bovendien nog gevraagd wordt de intensiteit aan te geven, alsof zulke begrippen exacte maatstaven zijn. Tekenend voor deze manier van denken is ook de slotalinea van zijn boek (p. 67) waarin hij zegt dat hij de voorkeur geeft aan de term 'algemeen menselijke ervaring' boven 'universele ervaring', 'omdat de laatste term een meer pretentieuze generaliseerbaarheid suggereert dan in dit onderzoek waargemaakt kan worden.' Men vraagt zich af wat een onderzoek naar universele ervaringen ons dan wel niet te bieden zal hebben.

als bleek dat hij daarin het slachtoffer is geworden van drijfzand in zijn eigen vak. Het lijkt me heel nuttig voor sommige mensen om bij wijze van therapie hun ervaringen te analyseren. Als het benoemen en kwantificeren van gevoelens daarbij een hulpmiddel is, dan valt daar niets tegen te zeggen. Zolang mensen die zich voor zo'n analyse lenen geloven in de man die haar uitvoert, zal ze zeker een gunstige uitwerking hebben. Het wordt alleen kwalijk als die man er zelf in gaat geloven en dat geloof zonder enige argwaan tegen iedere logica in voor wetenschap verkoopt.

Zusammenfassung

Den Anlass zu diesem Artikel bildete ein Buch des Nimwegener Professors der Psychologie H.J.M. Hermans (siehe Anmerkung 1). Hermans hat sechzehn Versuchspersonen den Klang des Mittwinterhorns und ein Osterlied hören lassen und sie dann gefragt, ihre Gefühle zu beschreiben und deren Stärke zu schätzen an Hand einer von ihm aufgestellten Liste von 24 Gefühlen. Nach der Analyse kommt er zu dem Schluss, dass ihre Gefühle identisch sind mit den Gefühlen, die die ältere volkskundliche Literatur den als Rudimenten von Abwehr- und Fruchtbarkeitsriten interpretierten Bräuchen zugeschrieben hat.

Daraus schliesst er, dass die Mittwinterhornklänge Urgefühle im Menschen wachrufen. Dieses Verfahren und die Schlussfolgerung werden in diesem Artikel bestritten. An Hand des bekannten Tatsachenmaterials zeigt der Autor, dass der Charakter des Mittwinterhornblasens sich seit Mitte des siebzehnten Jahrhunderts einige Male geändert hat und dass es auch regionale Unterschiede, z.B. zwischen dem niederländischen Twente und dem angrenzenden deutschen Münsterland, gegeben hat. Mit diesen Änderungen änderten sich auch die Gefühle. In diesen früheren Perioden hat man aber niemals die Gefühle belegen können, die Hermans bei seinen Versuchspersonen angetroffen hat. Die Annahme, dass diese Gefühle ursprünglich wohl dem Gebrauch zu Grunde gelegen haben und, ohne dass sich die Träger dessen bewusst sind, noch immer anwesend sind, verliert damit ihre Basis. Diese Annahme, die Hermans in der Literatur angetroffen hat (insbesondere bei D.J. van der Ven und E. Jans) stellt sich bei näherem Zusehen als eine ideologisch bestimmte, theoretische Konstruktion heraus, die nicht auf wissenschaftlicher Forschung, sondern auf verfälschten Tatsachen beruht.

Zum Schluss wird auf die methodischen Unzulänglichkeiten dieser Studie eingegangen.

Geraadpleegde literatuur

- Bernet Kempers, A.J. *Vijftig jaar Nederlands Openluchtmuseum*. Arnhem 1962.
- Boer, D. de. *Enige aspecten van het leven rond 1900*. - [In:] *Nederland rond 1900*. Bussum 1972, p.5-33.
- Boom, H. *Mijne reisportefeuille of omzwervingen door Overijssel in het najaar van 1846, ernstig en luimig verteld*. Zwolle 1932. Heruitgave van de druk van 1847.
- Borghuis, Toon. 't *Mirweenterhoornblaozen*. - *Twenterlaand en -leu en -sproake* 9 (1956), 145-147.
- Brockpähler, Renate. *Rinden-instrumente in Westfalen*. - *Jb.f.Volksliedforschung* 16 (1971), 135-163.
- Brockpähler, Renate. 'Hirtenstücke' für Orgel im Weihnachtbrauchtum von Westfalen. - *Studia instrumentorum musicae popularis* 5 (1977), 61-70.
- Brockpähler, Renate. *Signalhorn, 'Riete', Adventshorn. Volkstümliche Blasinstrumente in Westfalen*. - *Rhein.-westf.Zs.f.Volksk.* 24 (1978), 30-77.
- Brugmans, I.J. *Paardenkracht en mensenmacht. Sociaal-economische geschiedenis van Nederland 1795-1940*. 's-Gravenhage 1969. Herdruk van de uitgave van 1961.
- Brugmans, I.J. *Stapvoets voorwaarts. Sociale geschiedenis van Nederland in de negentiende eeuw*. Bussum 1970.
- B[uter], A[driaan]. *Advent in Twente*. - *Twenteland* 1 (1948-49), nr. 26.
- Buter, Adriaan. *Volk en land van Twente. Feesten, gebruiken en volksgeloof van de jaarronde*. Enschede, Goor 1951.
- Buter, Adriaan. *Midwinterblazen. Het is zo eenvoudig niet, een volksgebruik te restaureren*. - *Overijssel. Jaarboek voor cultuur en historie* 11 (1957), 91-96.
- Buter, Adriaan. *Honderd jaar Enscheder volksleven*. - *Neerlands Volksleven* 12 (1962), 103-114.
- Buter, Adriaan. *Kralen aan een rozenkrans. Portret van Ootmarsum*. [Ootmarsum 1969].
- Buter, Adriaan. *Midwinterhoorn op de snijtafel bij psycholoog*. - *Twentse Crt.* 26 juli 1980.
- Deinse, J.J. van. *Uit het land van katoen en heide. Oudheidkundige en folkloristische schetsen uit Twente*. Enschede 1922. Tweede verm. dr. 1925.
- Deinse, J.J. van. *Folklore. Volksgebruiken in Twenthe*. - [In:] *Overijssel, samengest. o. red. v. G.A.J. van Engelen van der Veen, G.J. ter Kuile en R. Schuiling*. Deventer 1931, 852-872. Nagenoeg dezelfde tekst als die in *Uit het land van katoen en heide* (1925).
- Deinse, J.J. van. *Uit het land van katoen en heide. Oudheidkundige en folkloristische schetsen uit Twente. Deel II*. Enschede 1939.
- Derkman, B.J. *N oaln roop*. - 't *Onderschoer* 1, nr. 4 (1979), 35-39.
- Dieckmann, August. *Adventsläuten im Emslande*. - *Niedersachsen* 7 (1901-02), 87.
- Diepenbrock, J.B. *Geschichte des vormaligen münsterschen Amtes Meppen* [usw]. Münster 1962. Fotomech. herdr. v. d. uitg. v. 1885.
- Elderink, C. *Oet et laand van aleer. Twènther vertèlsels*. Enschede 1921. Tweede verm. dr. 1924.
- E[lderink], C. *In de middeweenterdage*. - *Noaberschopp* 3, no. 1, (1934), 1-4.
- Elderink, C. *Twènther laand en leu en leven*. Enschede 1937.
- Emmerich, Wolfgang. *Zur Kritik der Volkstumsideologie*. Frankfurt am Main 1971.

- Engelbertink, B.A.A. *Een eeuw politiek*. - [In:] *Honderd jaar katholiek Twente 1853-1953*. Z.pl.z.j., 123-126.
- Der erste neue Mirrewinterhorn in der Grafschaft*. - *Der Grafschafter* 25 (febr. 1955), 200.
- Frerichs, G.E. *Oet Boâne*. (Borne). - *Driem* Bl. 1 (1902), 34-35.
- Frijhoff, W.Th.M. *Official and popular religion in Christianity. The late Middle Ages and early modern times (13th-18th centuries)*. - [In:] *Official and popular religion. Analysis of a theme for religious studies*, ed. by Pieter Hendrik Vrijhof and Jacques Waardenburg. The Hague, Paris, New York 1979, 71-116.
- Frijhoff, Willem. *La coexistence confessionnelle. Complicités, méfiances et ruptures aux Provinces-Unies*. - [In:] *Histoire vécue du peuple chrétien II*. Toulouse 1979, 229-257.
- Frijhoff, Willem. *Problèmes spécifiques d'une approche de la 'religion populaire' dans un pays de confession mixte: le cas des Provinces-Unies*. - [In:] *La religion populaire. Colloques internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique no 567*. Paris 1979, 35-43.
- Geerdink, J. *Eenige bijdragen tot de geschiedenis van het archidiaconaat en aarsprijsterschap Twenthé*. Uit de nagelatene schriften en mededeelingen van wijlen J. Geerdink, pastoor te Lutte. [Vianen 1895, foto-mech. herdr. Hengelo 1978].
- Groote folkloristische optocht te houden op donderdag 4 september te Arnhem ter gelegenheid van het Vaderlandsch Historisch Volksfeest*. De stoet is samengesteld en de volgende uitvoerige beschrijving gegeven door den heer D.J. van der Ven, Algemeen Leider van het Vaderlandsch Historisch Volksfeest. [Programmablad]. Doetinchem, Arnhem [1919].
- Harmsen, Ger. *Blauwe en rode jeugd. Ontstaan, ontwikkeling en teruggang van de Nederlandse jeugdbeweging tussen 1853 en 1940*. Nijmegen 1975. Herdruk van de uitg. v. 1961.
- Hermans, H.J.M. *Folklore als ingang tot algemeen menselijke ervaringen. Geschiedenheid en eenheid tussen persoon en omgeving*. Lisse 1980.
- Hessen, J. van. *De katholieke bevolking in Twente van 1853 tot 1953 sociografisch en sociologisch gezien*. - [In:] *Honderd jaar katholiek Twente 1853-1953*. Z.pl.z.j., 25-76.
- Holthoorn, F.L. van. *Mensen in Europa. Ontwerp voor een sociale geschiedenis van Europa na 1750*. Alphen aan den Rijn 1977.
- Jans, E. *Mirrewenterhoornblaazen*. *Volkskunde* 60 (1959), 128-140.
- Jans, Everhard. *Het midwinterhoornblazen*. Enschede 1977.
- Jöstes, Franz. *Westfälisches Trachtenbuch. Volksleben und Volkskultur in Westfalen* [usw]. Zweite. Aufl., bearb. u. erw. v. Martha Bringemeier. Münster 1961. Eerste druk 1904.
- Kohlmann, Theodor. *Das Adventsblasen im nördlichen Westfalen*. *Rhein-westf. Zs.f. Volksk.* 15 (1968), 119-124.
- Kollen, H.J. *Kent u ze nog de Weerseloërs*. Zaltbommel 1972.
- Krosenbrink, H. *Kwestie om midwinterhoorn*. - *Archief De Graafschap* 1962, 108-111.
- Krosenbrink, G.J.H. *Wenterswick is minen naem. Uit de historie van Winterswijk*. Zutphen 1968. Herdruk van het artikel in *De Graafschap* (1962).
- Kuile, G.J. (ter. *De bewoners van Twente en oost-Salland*. - [In:] *De Nederlandse volkskarakters*, onder red. v. P.J. Meertens en Anne de Vries. Kampen 1938, 73-91.
- Lennep, Henriëtte van. *De Twentse midwinterhoorn en verwante instrumenten*. - *Nehalennia* 1 (1956), 116-124.

- Lennepe, Henriëtte van. *De midwinterhoorn: een oud Nederlands instrument*. – [In:] *Honderd eeuwen Nederland*. Den Haag 1959, 292–296.
- Mak, J.J. *Het kerstfeest. Ontstaan en verbreiding. Viering in de middeleeuwen*. 's-Gravenhage 1948.
- Meurkens, Peter. *Bergeijkse notabelen 1800–1920. Een antropologische studie van de lokale elite van een dorpsgemeenschap in de Noordbrabantse Kempen*. Bergeijk 1977.
- Meyling, A. C. *Twente in de 'middeweentertied'*. – Erica 2 (1946–47), 63–65.
- Meyling, A.C. *Twente in de 'middeweentertied'*. – De Mars 1, no. 1 (1953), 18–20. Enigszins bewerkte versie van het artikel in Erica (1946).
- Meyling, A.C. *Bazuinen over Alpen en lage landen*. – Toeristenkampioen 17 (1954), 313–315.
- Michel, H.W. *Herinneringen aan Twente*. Lochem 1967.
- Midwinterhoornblazen*. – Twentse Post 7, nr. 11 (1968), 13.
- Midwinterhoornblazers weer paraat*. – Ons Twente 15, nr. 8 (dec. 1964), [4].
- Molen, S.J. van der. *Levend volksleven. Een eigentijdse volkskunde van Nederland*. Assen 1961.
- Mulders, L. L. *De Twentse boer*. – [In:] *Honderd jaar katholiek Twente 1853–1953*. Z.pl.z.j., 117–122.
- Odink, Hendrik. *Middewinter blazen*. – Erica 2 (1946–47), 74–75.
- Odink, H. *Uit kroniek en volksmond van de Gelderse Achterhoek*. Alkmaar [1965]. Herdruk uit Erica (1946).
- Oomes, Piet. *Twente van d'oolde noar de ni'jje tied*. Utrecht 1935.
- Oude tijd herleeft in lös hoës Ootmarsum*. – Twentse Crt. 6 aug. 1971.
- Potasse, H. *Muddewinter of murrewinter*. – Driem.Bl. 1 (1902), 72.
- Röding, W. G. A. J. *Kerkelijk en wereldlijk Twente. Historische schetsen*. 2 dln. Oldenzaal 1909–1911.
- Sartori, [P] *Advent*. – [In:] *Handw. d. deutschen Aberglaubens I* (1927), 197–202.
- Sartori, Paul. *Westfälische Volkskunde*. Zweite verb. Aufl. Leipzig 1929.
- Sauermann, D. *Weihnachten in Westfalen um 1900*. Münster 1976.
- Schmit, *Zielzorg en godsdienstig leven*. – [In:] *Honderd jaar katholiek Twente 1853–1953*. Z.pl.z.j., 249–268.
- Schrijnen, Jos. *Nederlandsche volkskunde*. 2 dln. Zutphen [1915–16]. Tweede verm. druk 1930–1933.
- Strackerjahn, Ludwig. *Aberglaube und Sagen aus dem Herzogtum Oldenburg*. Zweite, erw. Aufl. 2 Bde. Oldenburg 1909.
- Thijssse, Wim. *De midwinterhoorn en zijn functie*. – Mens en melodie 35 (1980), 24–32.
- Varenhorst, G.J. *Midwinterblazen*. – Neerl. Volksleven 1, nr. 4 (1952), 5–6.
- Ven, D.J. van der. *Neerlands volksleven*. Amsterdam 1920.
- Ven, D.J. van der. *Volksleven*. – Kerstnummer van het Alg. Ned. Landbouwblad 23 dec. 1922.
- Ven, D.J. van der. *Het midwinterhoornblazen in Twenthe*. – Ons eigen tijdschrift 2 (1923–24), 56.
- Ven, D.J. van der. *Folkloristische omzwervingen VIII, IX* – Nieuwe Rotterd. Crt. 14 en 21 dec. 1924.
- Ven, D. J. van der. *Van het oude in het nieuwe*. – 'Wij' no. 48 (27 dec. 1935).
- Ven, D.J. van der. *Levende Nederlandse kerstfolklore*. – Toeristenkampioen 1 (1936), 1811–1815.

- Ven, D. J. van der. *Kerstblazen en St. Thomasluiden en murreweenterbloazen en plúsliede*. – *Historia* 6 (1940), 304–314.
- Ven, D. J. van der. *De heemliefde van het Nederlandsche volk*. Tweede druk. Naarden 1943. Eerste druk 1941.
- Ven, D. J. van der. *Ons eigen volk in het feestelijk jaar*. [Kampen 1942].
- Ven, D. J. van der. *Folkloristische omzwervingen door Twente, Salland en de Gelderse Achterhoek*. Enschede 1977.
- Ven-ten Bensel, E. van der. *Dirk Jan van der Ven 1891–1973. Biografie en bibliografie*. Lunteren 1978.
- Vloedveld, G. B. *Kerstmis in de gewestelijke literatuur*. – *De Mars* 1, no. 1 (1953), 16–17.
- Vogel, Constanz. *Das Adventblasen in Lönningen*. – *Heimatkal.f.d. Oldenburger Münsterland* 1954, 122–127.
- Wanklanken uit de midwinterhoorns?* – *Ons Twente* 16, nr. 16 (1965), [3].
- Weustink, A.H.G. *Om kerstmis en nieuwjaar in Twenteland. 'Het middeweenterhoornbloazen'*. – *Noaberschap* 8, no. 1 (1938), 8–10.
- Zender, Matthias. *Die kulturelle Stellung Westfalens nach den Sammlungen des Atlas der deutschen Volkskunde*. – [In:] *Beitr.z.Volksk.u. Baugeschichte (Der Raum Westfalen IV, Zweiter Teil)*. Münster 1965, 1–69.
- Zender, Matthias. *Volksbrauch und Politik. Lichterumzüge und Jahresfeuer von 1900 bis 1934*. – *Rhein. Vierteljahrsbll.* 38 (1974), 355–385.

Ongepubliceerde gegevens, berustende in het archief van het Volkskundebureau van de KNAW

vragenlijst 1 (1934), 5c: bestaan in verband hiermee [n.l. met het verbranden van een blok hout met kerstmis] nog bijzondere gebruiken? –

med. van C.B. Frost-Groothengel, zonder beroep, voor Borne (G 201): Hier in de buurtschappen is het blazen op een midwinterhoorn nog in zwang; dat doet men van Advent tot Driekonigen. Oorspronkelijk deed men dat om de booze geesten te verdrijven.

vragenlijst 4 (1938), 27: Indien in uw dorp geen Maartensvuren bekend zijn, ontsteekt men dan op een anderen tijd een vuur? Zoo ja, wanneer? –

med. van G.J. Mulders, zonder beroep, voor Weerselo (G 178): Als eigenaardig gebruik in den Adventtijd (althans in Katholieke streken) kan nog genoemd worden: het blazen op 't Midwintershoorn'.

vragenlijst 5 (1939), bijlage.

med. van J. Pieper, geb. 1892, controleur bij de Raad van Arbeid, voor Weerselo (G 181): In den Adventtijd wordt hier druk op den midwinterhoorn geblazen. Dit doen in den regel jonge boeren. Deze hoorn vervaardigt een boer in Twente (in Hasselo), Hasselerharm. Deze is er goed in thuis. Deze hoorn wordt van een bijzonder soort hout vervaardigd en eischt een nauwgezette bewerking.

vragenlijst 12a (1947), 1a: Welke feesten en gebruiken van deze aard [d.w.z. die van oudsher op een bepaalde dag of in een bepaalde tijd gevierd worden] worden bij u nog in ere gehouden? -

med. van J. Wijnholds, zonder beroep, woonachtig te Utrecht, voor Musselkanaal (G 13): Midwinterblaozn = op een antieke hoorn ook wel van hout geconstrueerd wordt gebezigd om het nadere Kerstfeest aan te kondigen.

In den avond wordt dan door een der huisgenoten (mannelijke) het blaasinstrument van z'n plaats genomen; men begeeft zich naar buiten en in wijden omtrek kunt ge de stootklanken horen uit dit primitieve blaasinstrument en wel drie weken van te voren kunt ge reeds de eerste klanken horen.

med. van H. Klaassen, landbouwer en dialectschrijver, voor Albergen (G 174x): In den Adventtijd (vanaf 1 Dec.) is het gebruik nog in eere van het blazen van de Midwintershoorn.

med. van J.G.P. Olde Kalter, onderwijzer, voor De Lutte (G 209): 't Blazen op de Midwinterhoren van de eerste Zondag in de Advent tot en met Driekoningen.

vragenlijst 12a (1947), 2a: Welke feesten en gebruiken zijn nog slechts in de herinnering of uit overlevering bekend? -

med. van F. Wever, onderwijzer, voor Mussel (G 15x): Het midwinterhoornblazen, ongeveer 40 jaar geleden.

spontane mededeling, opgetekend door G.J.H. Kroesenbrink bij W. Giesen, geb. 1900, landbouwer, voor Weel (L 36): Met middewinter toeken ze ok met haorns in de putte. Daor gebroeken ze ossenhaorns veur. Ok met eekschillen worden dee haorns gebroekt umme te waarschouwen dat ze in hoes mosten kommen.